

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ**

ВИХОВУЄМО У ПРАЦІ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Київ – 2019

Схвалено для використання у закладах загальної середньої освіти Науково-методичною комісією з проблем виховання дітей та учнівської молоді, Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України (витяг з протоколу № 5 від 22.10.2019 р.); лист Інституту модернізації змісту освіти МОН України (№ 221/12-Г-1008 від 24.10.2019).

*Рекомендовано до друку
вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України
(протокол № 7 від 27 червня 2019 р.)*

Рецензенти:

Гончар Л. В., провідний науковий співробітник лабораторії виховання в сім'ї та закладах інтернатного типу Інституту проблем виховання НАПН України, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Нежинська О. О., доцент кафедри психології управління ДВНЗ Університет менеджменту освіти НАПН України, кандидат психологічних наук, доцент.

В 94 Виховуємо у праці : методичний посібник / [Л.А. Гуцан, О.Л. Морін, З.В. Охріменко; за ред. Л.А. Гуцан]. – К., 2019. – 92 стор.
ISBN 978-966-189-504-0

У методичному посібнику розкрито напрями впровадження у виховну практику закладів загальної середньої освіти сучасного змісту, форм та методів трудового виховання молодших школярів.

Впровадження матеріалів методичного посібника створює сприятливі умови для цілеспрямованої спільної діяльності педагогічного колективу, психологічної служби та батьківської громадськості по забезпеченню формування ціннісного ставлення молодших школярів до праці. Зміст методичного посібника може бути застосовано учителями початкових класів, класними керівниками, педагогічними працівниками під час навчальної, позакласної і позашкільної діяльності молодших школярів, стати основою для удосконалення системи підготовки і підвищення кваліфікації педагогів у вищих навчальних закладах педагогічного профілю та інститутах післядипломної освіти.

Методичний посібник зорієнтовано на педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів, працівників органів управління освітою, викладачів вищих навчальних закладів педагогічного і гуманітарного профілю, студентів педагогічних спеціальностей, фахівців сфери післядипломної педагогічної освіти, аспірантів, докторантів.

Зміст

ПЕРЕДМОВА	4
Розділ 1. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ ПРЕДМЕТІВ	6
1.1. Провідні напями забезпечення трудового виховання молодших школярів в процесі освітньої діяльності.	8
1.2. Специфіка освітнього процесу спрямованого на розв'язання проблеми трудового виховання молодших школярів.	12
1.3. Планування виховних впливів процесу освітньої діяльності молодших школярів.	17
Розділ 2. ПРОФОРІЕНТАЦІЯ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	27
2.1. Сутність, мета, завдання профорієнтаційної роботи з учнями молодшого шкільного віку.	27
2.2. Особливості профорієнтаційної роботи через навчальні предмети. . .	33
2.3. Сучасні форми, методи, прийоми профорієнтаційної роботи з молодшими школярами.	37
Розділ 3. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕКТИВУ ТА БАТЬКІВСЬКОЇ ГРОМАДСЬКОСТІ У ПРОЦЕСІ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	54
3.1. Особливості трудового виховання в сучасній сім'ї та школі.	54
3.2. Підходи та принципи взаємодії педагогічного колективу та батьківської громадськості.	61
3.3. Ефективні форми та методи взаємодії педагогічного колективу та батьківської громадськості у процесі трудового виховання молодших школярів.	67
ДОДАТКИ	73

ПЕРЕДМОВА

У методичному посібнику розкрито напрями впровадження у виховну практику закладів загальної середньої освіти сучасного змісту, форм та методів трудового виховання молодших школярів.

Зокрема, у розділі 1. («Забезпечення трудового виховання молодших школярів у процесі вивчення навчальних предметів») розкрито провідні напрями забезпечення трудового виховання молодших школярів в процесі освітньої діяльності, окреслено специфіку освітнього процесу спрямованого саме на розв'язання проблеми трудового виховання молодших школярів, розглянуто підходи до планування виховних впливів.

З'ясовано, що з метою забезпечення трудового виховання молодших школярів у процесі вивчення навчальних предметів, зміст трудового виховання має створити умови для включення учнів у різноманітну освітню діяльність у поєднанні з керованими виховними впливами на них, а безпосередньо сам зміст, має ґрунтуватися на розвиваючій цінності навчального матеріалу кожної предметної галузі.

У розділі 2. («Профорієнтація учнів молодшого шкільного віку») визначено сутність, мету, завдання профорієнтаційної роботи з учнями молодшого шкільного віку, проаналізовано особливості профорієнтаційної роботи у процесі освітньої діяльності молодших школярів, розглянуто сучасні форми, методи, прийоми профорієнтаційної роботи з ними.

У розділі наголошується, саме в процесі пропедевтичної профорієнтаційної роботи з молодшими школярами, в них формується інтерес до трудової діяльності, до людей праці, розширюється кругозір, виховуються відчуття відповідальності, тощо. Окрім того, нехай на рівні рольової гри, але учні обирають певну професію, що в свою чергу обумовлює виникнення в них інтересу до зовнішніх особливостей людської діяльності загалом та являє собою початковий етап формування у них професійної спрямованості, становлення інтересів, здібностей, цінностей, пов'язаних з вибором у майбутньому професійного шляху.

У розділі 3. («Забезпечення взаємодії педагогічного колективу та батьківської громадськості у процесі трудового виховання молодших школярів») у відповідності до принципу партнерської взаємодії всіх учасників навчально-виховного процесу зазначеного в концепції

«Нова школа, визначено простір освітніх можливостей», обґрунтовано ефективність взаємодії педагогічного колективу і батьківської громадськості в процесі трудового виховання молодших школярів, окреслено особливості трудового виховання в сучасних сім'ях та в шкільному навчально-виховному процесі.

Доведено, що зміст трудового виховання взаємодоповнюється специфічними формами і методами сімейного та шкільного виховання. Так, у сім'ї трудове виховання індивідуалізоване і обумовлено, в першу чергу, педагогічною грамотністю батьків. Шкільне трудове виховання спрямоване на первинну профорієнтацію, набуття конкретних умінь та навичок. Саме тому, взаємодія педагогічного колективу та батьківської громадськості є необхідною взаємодоповнюючою умовою успішності трудового виховання молодших школярів. Виокремлено мету, завдання, наукові засади процесу взаємодії педагогічного колективу та батьківської громадськості.

Підкреслено, що особистісно орієнтований та діалогічний підходи, принципи педагогіки партнерства стимулюють батьків до особистої перспективної рефлексії у процесі виховання дитини, створюють умови для взаємодії на засадах співпраці і співтворчості. Поетапно розкрито структуру реалізації взаємодії педагогічного колективу та батьківської громадськості. Зроблено висновок, що саме інноваційні форми роботи з сім'єю (тренінги, дискусивні клуби, групи взаємодопідтримки, консультативні бесіди) дозволяють в повній мірі реалізувати окреслені вище підходи та принципи взаємодії. Визначено, що найбільш актуальним напрямком роботи з сім'єю є підвищення мотивації батьків учнів до дієвої взаємодії з педагогічним колективом.

Впровадження матеріалів методичного посібника створює сприятливі умови для цілеспрямованої спільної діяльності педагогічного колективу, психологічної служби та батьківської громадськості по забезпеченню формування ціннісного ставлення молодших школярів до праці. Зміст методичного посібника може бути застосовано учителями початкових класів, педагогічними працівниками під час навчальної, позакласної і позашкільної діяльності молодших школярів, стати основою для удосконалення системи підготовки і підвищення кваліфікації педагогів у вищих навчальних закладах педагогічного профілю та інститутах післядипломної освіти.

Розділ 1. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ ПРЕДМЕТІВ

Соціально-економічна ситуація в Україні потребує стабілізації соціальних процесів, забезпечення рішень, спрямованих на підтримку і розвиток інтелектуального й трудового потенціалу суспільства. Перспективи збереження та нагромадження такого потенціалу нерозривно пов'язані з відтворенням системи трудового виховання учнівської молоді.

Навчальними планами й програмами передбачено чітку систему залучення учнів до розумової та фізичної праці впродовж усіх років навчання в освітніх закладах. Зміст такої праці має будуватися з урахуванням віку учнів і соціально-економічних потреб суспільства. Проте у означених нормативних документах недостатньо уваги приділяється включенню вихованців до системи фізичної та продуктивної праці, яка є домінантним чинником у формуванні соціальної зрілості особистості (Кузьмінський, & Омеляненко, 2006).

На усіх етапах розвитку суспільства підготовка підростаючого покоління до праці була своєрідним стрижнем виховання загалом. У зв'язку з цим в даний час особливого значення набуває трудове виховання підростаючого покоління. Але його завдання, зміст, форми і методи мають відповідати сучасним реаліям. Виникає певне протиріччя, між потребою суспільства в трудовому вихованні учнів і реальними можливостями його здійснення в діяльності освітніх закладів.

На фоні означених проблем зростає актуальність трудового виховання, особливо на початковій ланці освіти. Адже задеклароване основне завдання сучасної, оновленої початкової школи – переорієнтувати освітній процес на освоєння знань, умінь та ставлень, які потрібні сучасній людині для життя. Без потреби в праці, ставлення до неї як необхідності гідного людського життя, духовної цінності, яка дозволяє досягти життєвого успіху, таке завдання не може бути вирішене (Гриценко, 2017).

Ми розглядаємо *трудове виховання як провідний чинник розвитку особистості, що розгортається під час здійснення ціле-*

спрямованого процесу формування ціннісного ставлення її до праці, як невідривний компонент загальної освіти, що просочує і акумулює навчальний матеріал усіх предметних галузей та забезпечує освоєння зростаючою особистістю світу загалом. Ми виділяємо у трудовому вихованні молодших школярів одну провідну мету – формування в них ціннісного ставлення до праці.

Розгляд саме ціннісного ставлення молодших школярів до праці надає можливості для подальших досліджень проблем особистості, а саме взаємодії системи цінностей суспільства і особистості, системи цінностей особистості і різноманітних видів діяльності людини. Для психології найбільше важлива така фундаментальна особливість людини як діяльність (спочатку практична трудова, потім також і теоретична, але в принципі єдина). Засновниками різних варіантів психологічної теорії діяльності є С. Рубінштейн, А. Леонтьєв і багато ін., спирається на ідею про те, що люди і їхня психіка розвиваються, перш за все, на основі спочатку практичної діяльності (ігровий, освітньої, трудової тощо). Така діяльність – один з найважливіших рівнів взаємодії людини з реальною дійсністю. У цьому процесі має бути забезпечено єдність виховання якостей, необхідних кожній людині загалом, і тих індивідуальних властивостей, які складають творче багатство конкретної людини і притаманні тільки йому.

У процесі переробки предметного світу виявляється діалектика природного і соціального. Саме праця виступає в якості природної умови людського життя. Адже саме в процесі праці людина опосередковує, регулює і контролює «обмін речовин» між собою і природою. Специфічні особливості відносин між людиною і природою визначаються не стільки безпосередньо біологічною активністю індивідуума, скільки способом матеріального і духовного виробництва, зумовленим соціальною структурою суспільства, типом його організації, особливостями соціокультурних установок.

Варто зазначити, по-перше, проблема цінностей це проблема взаємодії людей з навколишнім світом, при якому здійснюється обмін між суб'єктами і об'єктами і в той же час відбувається формування нових цінностей особистості. По-друге, цінності створюються і засвоюються в процесі суспільної практики, вони

фіксують її досягнення і загалом відображають результати людського розвитку.

Ціннісне ставлення особистості до певної діяльності передбачає, перш за все, засвоєння нею усієї системи цінностей, що становлять основу діяльності. У свою чергу, певна цінність стає об'єктом потреби людини в тому випадку, якщо здійснюється цілеспрямована робота з відбору об'єктів та створення умов, які викликають сприйняття і прийняття цієї цінності.

1.1. Провідні напями забезпечення трудового виховання молодших школярів в процесі освітньої діяльності.

На нашу думку, забезпечення трудового виховання молодших школярів має здійснюватися у двох провідних напрямках.

До першого можна віднести заходи спрямовані не тільки на підвищення якості та забезпечення цілісності виховного процесу, а ще і успішне їх здійснення при організації трудового виховання і досягненні позитивних результатів в ньому.

До них можна віднести:

- практична реалізація концепції «Нова українська школа»;
- теоретична і методична підготовленість педагогів до керівництва трудовим вихованням школярів;
- забезпечення і розвиток матеріально-технічної бази освітніх установ для організації трудового виховання школярів;
- організація і забезпечення високого науково-методичного рівня освітнього процесу, створення для кожного школяра необхідних умов самореалізації;
- розвиток ключових компетенцій кожного учня і піднесення їх до рівня загальнолюдських цінностей;
- поєднання навчання з різноманітною практичною діяльністю учнів;
- взаємодія школи, сім'ї, громадськості та інших соціальних інститутів в трудовому вихованні школярів;
- врахування вікових особливостей учнів молодших класів у трудовому вихованні.

До першого також можна віднести заходи, що враховують специфічні умови, які безпосередньо впливають на визначення завдань, змісту, форм і методів трудового виховання. В першу чергу

це особливості соціально-економічних умов розвитку окремих регіонів країни. Специфіка організації навчального процесу в міських і сільських закладах освіти.

До другого можна віднести умови, що безпосередньо впливають на результативність трудового виховання як одного з аспектів цілісного виховного процесу.

До них можна віднести:

- чітке формулювання завдань, визначення змісту трудового виховання молодших школярів;
- сприяння добровільній, волонтерській, суспільно-корисній діяльності учнів
- виявлення схильностей і здібностей молодших школярів і робота по їх розвитку;
- підпорядкування трудового виховання моральному як провідному аспекту цілісного навчально-виховного процесу.

Варто зазначити, на думку І. Беха, між трудовою та моральною діяльністю є діалектичний зв'язок. З одного боку, праця – своєрідний засіб для розгортання моральної діяльності суб'єкта, а з іншого – сама моральність є необхідною передумовою успішного здійснення предметно-перетворювальної діяльності. Залучаючи дітей до трудової діяльності, слід аналізувати різні її види не лише за предметними результатами, а й за ефективністю виховання. Результати діяльності школярі мають усвідомлювати як особисті надбання, що є підсумком здійснення предметної діяльності (Бех, 2015).

Принципами побудови системи трудового виховання молодших школярів:

- громадська спрямованість;
- суб'єктивність;
- єдність виховних впливів сім'ї, освітніх установ, учнівського колективу, громадських організацій;
- врахування індивідуальних, гендерних і вікових особливостей;
- поєднання прямих і паралельних педагогічних впливів;
- особистісно-орієнтований, диференційований та діяльнісний підходи;
- людино-центрична спрямованість виховання;

- стимулювання активності особистості;
- поєднання педагогічного керівництва діяльністю з розвитком ініціативи та самостійності вихованців;
- цілісність освітнього процесу, тобто єдність виховання і навчання тощо.

Безпосередньо процес виховання в сучасній педагогічній науці визначається як складний, довготривалий. Його розглядають як динамічну взаємодію вихователя та вихованців, в центрі якої знаходиться особистість дитини в усіх її взаємозв'язках і опосередкуваннях. Це дитино-центричний підхід і його основні складові – ідеї, моделі, цінності як матеріальні, так і духовні, спрямовані на піднесення духовності, самостворення та різнобічний розвиток особистості (Гуцан, 2017).

Виховання – поліспрямований процес, де кожна конкретна мета зумовлює відповідний зміст і методи. Напрямок виховання визначається єдністю мети й змісту. Процес виховання загалом і в межах певного напрямку, у нашому випадку трудовому, може бути реалізований на інтерперсональному (міжособистісному) та інтраперсональному (самовиховання) рівнях (Бех, 2015).

Процес виховання є послідовністю відповідних педагогічних заходів, в результаті реалізації яких відбувається формування особистості відповідно до поставленої виховної мети. Сукупність цілеспрямованих педагогічних заходів утворює організовану послідовність педагогічних впливів, що в свою чергу формує певну цілісну систему виховання. Таким чином, виховання загалом можна розглядати як процес формування особистості в умовах спеціально організованої виховної системи. Будь який освітній заклад є самостійною виховною системою, що безпосередньо продукує процес виховання. А його здійснення забезпечується у процесі спілкування, освітньої, ігрової, спортивної, художньої, трудової і інших видів діяльності учнів.

Центральною ланкою всієї цієї системи, яка усією освітньою діяльністю немовби пов'язане в єдиний ланцюг, має стати виховання, покликане закласти основи активної життєвої позиції дитини, розуміння своїх обов'язків і готовності їх виконувати, єдності слова й діла (Бех, 2015).

Зауважимо, система виховання будь-якого освітнього закладу в цілому і трудового виховання як одного з аспектів цілісного педагогічного процесу являє собою діалектичну єдність одиничного і загального.

Одиничне, тобто в нашому випадку «особливе» в трудовому вихованні підростаючих поколінь, обумовлене віковою специфікою вихованців, і особливе, обумовлене регіональними умовами, в яких здійснюється трудове виховання підростаючих поколінь.

Як загальне виступає сама сутність трудового виховання. Під сутністю явищ, як відомо, розуміється його структура, фактори або рушійні сили, його закономірності. При цьому під структурою розуміється співвідношення і взаємозв'язок частин того чи іншого явища.

У якості загального в трудовому вихованні, здійснюваному в найрізноманітніших умовах, виступають:

- провідна мета трудового виховання – виховання ціннісного ставлення до праці;
- зміст трудового виховання – включення учнів у різноманітну предметно-перетворювальну і практичну діяльність у поєднанні з різноманітними керованими виховними впливами на них;
- фактори трудового виховання – діяльність кожного окремого учня, діяльність педагога, їх спільна діяльність та колектив класу як виховне середовище та певна форма функціонування виховної системи;
- форми трудового виховання – способи організації спільної узгодженої діяльності суб'єктів освітнього процесу, що здійснюється в певних умовах у визначеному порядку;
- методи трудового виховання – накладання загальних методів виховання на завдання трудового виховання.

Реалізація запропонованих вище підходів утворює певну виховну технологію, яка являє собою сучасну цілісну систему трудового виховання молодших школярів, що реалізується шляхом розгортання його змісту, містить шляхи і засоби ефективного досягнення поставлених цілей і спрямовану на розвиток учнів з урахуванням їх потреб, інтересів, особистих особливостей (див. рис. 1).

Рис. 1. Схема забезпечення трудового виховання молодших школярів в освітніх закладах

1.2. Специфіка освітнього процесу спрямованого на розв'язання проблеми трудового виховання молодших школярів

Провідну роль в освітньому процесі має педагог, який визначає основні компоненти педагогічної діяльності, що в сукупності утворюють цілеспрямований навчальний і виховний процес.

Однак судження про певну діяльність можна сформулювати лише при отриманні кінцевих результатів, а не запланованих досягнень. Тому головним критерієм дієвості педагогічного процесу є висока результативність, яка зводиться до зменшення навчального часу на опрацювання матеріалу при одночасному збільшенні обсягу засвоєних знань, умінь і навичок. Висока ефективність педагогічної праці проявляється в тому, що при тих же витратах часу, крім традиційного засвоєння матеріалу, відбуваються цілеспрямовані

зміни в психіці учнів: розвивається інтелект, формується креативність мислення, виховуються моральні якості особистості. Ефективність означає досягнення стійкого багаторічного позитивного результату.

Трудове виховання у результаті забезпечує формування творчої працелюбності особистості, умілого господаря, що володіє відповідними навичками та вміннями, професійною майстерністю на основі сучасних знань, може самостійно віднайти застосування власним здібностям, талантам, нахилам у галузях виробництва, науки, освіти. Перший крок на цьому шляху є поступове формування в межах вікової норми соціальної активності та відповідальності особистості через включення її в процес суспільних стосунків (Островский, 2002).

Педагогічний процес складається з кількох взаємозв'язаних стадій. Перехід від однієї стадії до іншої здійснюється завдяки зміні цілей виховання, його змісту, форм і методів, ефективності педагогічного впливу на учнів, характеру керівництва ним тощо. У відповідності до досвіду педагога і рівня розвитку можливостей і сприйнятливості до виховання самих учнів, виховний процес певним чином удосконалюється, стає більш дієвим. Цей принцип покладено у педагогіку співробітництва, яка ґрунтується на суб'єкт-суб'єктній взаємодії, передбачає різні види активності учасників виховного процесу.

Якщо розглядати освітній процес, він керується педагогами через організацію, стимулювання та корекцію виховних впливів. Педагогічні впливи передбачають систему педагогічних ситуацій, які змінюють одна одну. Кожна така ситуація має певну ціль та відповідний зміст.

З урахуванням зазначених характеристик виховного процесу та специфіки трудового навчання, підготовка учня до праці може бути розділена на наступні етапи діяльності, переходячи один в одного:

- вивчення загального рівня вихованості учня;
- планування змісту виховання (трудового) учнів у органічній єдності з формуванням цілісної особистості;
- організація різних форм діяльності (трудової) учнів з обов'язковим аналізом її результатів;

- сприяння процесам самовиховання.

Для розгляду проблеми формування ціннісного ставлення молодших школярів до праці під час вивчення навчальних предметів спочатку варто стисло розглянути поняття «потреба», «діяльність», «праця», «мотиви», які є повідними.

Потреба, це форма зв'язку живих організмів із зовнішнім світом, джерело їх активності, що спрямовується на пізнання і перетворення зовнішнього світу і самої людини. Потреби виступають спонукальними чинниками діяльності. У дітей молодшого шкільного віку провідними видами діяльності є гра і навчання. Гра, це такий вид діяльності, що полягає у відтворенні дітьми дій дорослих і відносин між ними, спрямований на пізнання навколишньої дійсності. Навчання є необхідним компонентом будь-якої діяльності і являє процес зміни її суб'єкта, обумовлений її предметним змістом. В процесі навчання формуються, розвиваються та реалізуються психологічні механізми особистості, які у свою чергу складають основу виникнення і розвитку здатності індивіда до навчання.

Праця, це доцільна діяльність людини, яка потребує розумових і фізичних зусиль, спрямована на видозміну і пристосування предметів природи для своїх потреб.

Мотив, це те, що спонукає людину до діяльності і надає їй свідомість.

Будь-яка діяльність людини, по суті, є діяльністю, спрямованою на розв'язання певних завдань, досягнення певної мети. У формуванні ціннісного ставлення учнів до праці, постановка мети є першим кроком, що визначає не тільки загальну спрямованість діяльності та передбачуваний її результат, але й усі проміжні етапи. Це не просто перше вихідне положення, а її основа, що спирається на те, що висувається змістом, усією системою принципів, форм і методів трудового виховання, усією спільною діяльністю педагогів, батьків та громадськості. При цьому завданням вчителя є побудова перспективи співпраці, яка б базувалася на індивідуальній рефлексивній взаємодії з батьками. Така взаємодія можлива лише за умови наявності несуперечливих цінностей, узгодження загальних цілей виховання, врахування індивідуальної своєрідності кожної сім'ї. Саме зміст трудового виховання, в

основі якого лежить виховання любові і поваги до праці, на нашу думку, може стати міцним фундаментом партнерської школи (Охріменко, 2018).

Формування ціннісного ставлення учнів до праці забезпечує формування таких характеристик особистості як працелюбність, активність, відповідальність, прояв творчості у будь-яких формах діяльності, готовність до морально-мотивованого виконання навчальних, громадських, трудових обов'язків.

Ціннісне ставлення учнів до праці як складне педагогічне явище включає в себе первинні знання інтегративного характеру, що лежать в основі сучасних технологій, організації виробництва; стійкий інтерес до освітньої і трудової діяльності; первинні навчальні і трудові уміння та навички; уявлення про перспективу своєї майбутньої професійної діяльності тощо. На їх основі формується система понять, яка створює реальну базу для здійснення практичної діяльності.

Необхідним дидактичним засобом вивчення основ наук у вирішенні задач трудового виховання є застосування знань у конкретних життєвих ситуаціях на основі відбору педагогами навчального матеріалу про сучасне виробництво, що має стати предметом особливого розгляду, оскільки підручники не містять цього матеріалу.

Важливе місце займає формування працелюбства, сумлінного ставлення до праці загалом. Працелюбство є результатом трудового виховання, виступає як особистісна якість, що характеризує міцність мотиваційної сфери, глибину розумінням перетворюючої сили праці, умінням та прагненням сумлінно виконувати будь-яку необхідну роботу, виявляти вольові зусилля у подоланні перешкод.

Таким чином, працелюбство, залишаючись особистою якістю, включає в себе потребу у діяльності (навчальній і трудовій), етичні соціальні та особисті мотиви праці; розуміння корисності праці для себе, родини, суспільства; наявність первинних трудових умінь та навичок, намагання їх вдосконалювати.

Педагог має розвивати інтерес учнів до будь-якого виду праці (суспільно-корисна та продуктивна, самообслуговування тощо); формувати переконання у необхідності праці, виховання потреби в праці; формування первинних трудових умінь, навичок та яко-

сті; виховання відповідального і дбайливого ставлення до результатів праці, розуміння суспільної цінності праці тощо.

В освітньому процесі варто:

- створювати виховні ситуації на уроках та позаурочних заходах, які присвячувати вихованню любові і поваги до праці, формуванню уявлень про соціальну значущість праці;
- окремі фрагменти уроків та виховні годинники присвячувати наданню відомостей про різні професії, про людей праці, аспекти трудового життя, тощо;
- підтримувати систему загальношкільних, класних і індивідуальних добродійних, волонтерських та суспільно-корисних справ;
- залучати учнів до виконання трудових доручень, завдань з урахуванням їхніх інтересів, здібностей, з урахуванням вікових особливостей дітей;
- сприяти розвитку активності, ініціативності і самостійності учнів, виховувати індивідуальну та колективну відповідальність, формувати організаторські навички;
- використовуючи методи заохочення організовувати різноманітні трудові змагання, тощо.

До цього часу у свідомості педагогів залишається розуміння трудового виховання як процесу формування ставлення учнів до праці як до найважливішого громадського обов'язку, до суспільної необхідності, і основною життєвою потреби, постійного прояву ініціативи, активного творчого підходу до праці, колективізму, внутрішньої потреби працювати в повну міру своїх розумових і фізичних сил, прагнення будувати працю на принципах наукової організації. В діяльності закладів освіти досягнення поставленої мети бачиться ними, у системному і послідовному опануванні знаннями основ наук, виробництва, оволодінні трудовими навичками і вміннями, розвитку інтересу до виробничої діяльності, технічних здібностей, економічного мислення, винахідливості. На ті часи принцип «політехнізму» в значній мірі визначав зміст освіти, вибір методів навчання і практичний підготовки в професійних навчальних введеннях всіх ступенів, включаючи вищу школу.

У результаті навчальної праці діти мають чітко уявляти собі, які цінності вони засвоюють, тому що це дозволить формува-

ти у них цілеспрямованість, організованість і відповідальність. Особливе значення у трудовому вихованні молодших школярів є створення цінностей. Результатом праці обов'язково має бути створення конкретних цінностей – в цьому його велика виховна сила. Уроки праці не мають перетворюватися в «тренування м'язів», коли в процесі трудової діяльності школярів у результаті виходить тільки сміття, що виховує лише байдужість до праці.

1.3. Планування виховних впливів процесу освітньої діяльності молодших школярів.

На важливому значенні планування у виховному процесі наголошується у низці досліджень (О. Богданова, І. Жерносек, Н. Кузьміна, О. Киричук, Б. Кобзар, О. Коберник, М. Красовицький, І. Мар'єнко, Г. Суворова, О. Щербаков, М. Ярмаченко та ін.). У загальному вигляді, план, це послідовність дій у здійсненні певного процесу, задум, що є основою для тієї чи іншої діяльності. На думку О. Коберника, планування – це процес розробки плану, який передбачає визначення і виділення з великого арсеналу засобів вихованої взаємодії найбільш ефективні завдання, їх багатосторонню оцінку, відбір найбільш доцільних завдань і визначення послідовності педагогічних впливів (Коберник, 2001).

Як зазначає О. Коберник, планування виховного процесу в освітньому закладі варто будувати як загальний задум спільної діяльності вихователя й вихованців, пов'язаний із прагненням педагога створити сприятливе виховане середовище, у якому кожен учень мав би можливість найбільш повно розкрити свій внутрішній світ, бути вільними у досягненні успіху у будь-якій діяльності. Це означає створювати розвивальні ситуації, усувати або нівелювання негативні чинники, що заважають цьому процесу (Коберник, 2001).

Розроблена О. Коберником загальна програма дій вчителя під час розробки та здійснення психолого-педагогічного проекту, складається з кількох частин: підготовча робота, розроблення проекту, моделювання, планування, програмування, контроль за якістю проекту, реалізація проекту, підсумкова діагностика (Коберник, 2001).

План виховної діяльності реалізовується в процесі навчання і спеціальної виховної роботи, яка проводиться з учнями (Коберник, 2001).

Провідним завданням виховного процесу є залучення учнів до широкого кола різних видів діяльності, сприяння і стимулювання активності кожного учня як особистості з метою розвитку та вдосконалення їх здібностей, задатків, нахилів та інтересів.

У процесі організації виховної діяльності перед педагогом постає завдання по створенню сприятливих умов для самореалізації кожної дитини, набуття нею відповідно до вікових можливостей, достатнього життєтворчого потенціалу (Коберник, 2001).

На думку О. Коберника, життєдіяльність школярів можна розглядати як систему п'яти основних видів діяльності: фізично-оздоровчої, предметно-перетворювальної, навчально-пізнавальної, соціально-комунікативної, оцінно-орієнтаційної (Коберник, 2001).

В процесі вивчення навчальних предметів найкращім чином реалізується предметно-перетворювальна та навчально-пізнавальна діяльність.

Предметно-перетворювальна діяльність спрямована на перетворення предметів навколишнього фізичного світу. Цей вид діяльності характеризується отриманням конкретного, предметного результату, інформаційного чи матеріального продукту (Коберник, 2001).

Тільки в умовах предметно-перетворювальної діяльності діти здатні до дії, до усвідомлення своєї свободи творити світ, ставити мету, обирати способи поведінки і спілкування з оточуючими.

Під час участі учнів у спільному розв'язанні пізнавальних і трудових завдань, вони вступають у розгалужену систему спілкування, встановлює між ними певні ділові й моральні взаємини, що забезпечує вплив учнів один на одного. При цьому змінюється ставлення школярів до своєї справи, зокрема навчання, як до спільної, формується вміння узгоджено діяти разом з іншими для досягнення загальної мети, взаємна підтримка і водночас вимогливість один до одного, вміння критично ставитися до себе, оцінювати свій успіх чи невдачу, виходячи з колективних інтересів.

Таке повсякденне спілкування в процесі освітньої діяльності не тільки збагачує учнів новими особистісними рисами, а й за-

кріплює, перетворює на звичку засвоєні моральні поняття і принципи (Бех, 2015). А у їх основі провідну роль відіграє працелюбність, рівень сформованості якої у молодших школярів на думку І. Беха, виявляється у ситуаціях, коли учень усвідомлено, з бажанням виконує трудові доручення, з повагою ставиться до праці дорослих та однолітків, трудові вміння й навички відповідають вікові, творчо використовуються у нових видах трудової діяльності, прагне виконувати роботу самостійно і якомога краще, помічає труднощі однолітків, завжди допомагає, має велике емоційне задоволення від результатів праці, тощо (Бех, 2015).

Виходячи з цих принципів, О. Коберником окреслено основні завдання організації освітньої діяльності:

- оволодіння школярами основними сферами життєдіяльності сучасної людини;
- турбота про здоров'я і домашній побут;
- виховання бережливого ставлення до результатів праці людей;
- уміння долати труднощі, доводити розпочату справу до завершення;
- формування звички щоденно виконувати певні трудові доручення;
- охорона природи і навколишнього середовища;
- збереження і примноження художніх, наукових, технічних цінностей;
- ознайомлення з масовими професіями (Коберник, 2001).

Під час організації предметно-перетворювальної діяльності учнів, насамперед їх слід включати в діяльність достатньо високого рівня труднощів. Якщо діяльність позбавлена фізичних, інтелектуальних, моральних, психологічних утруднень, вона буде гальмувати розвиток самостійності, ініціативи, творчості учнів.

Форми організації предметно-перетворювальної діяльності можуть бути різними: уроки, дослідництво, гурткова робота, технічна творчість, волонтерська суспільно-корисна діяльність, тощо.

Важливими напрямками предметно-перетворювальної діяльності школярів є природоохоронна та благочинна діяльність, яка передбачає надання допомоги слабшим, людям похилого віку, хворим, догляд за малюками тощо (Коберник, 2001).

Важливим засобом впливу на фізичний, психічний, соціальний і духовний розвиток особистості школяра є продумана й цілеспрямована організація пізнавальної діяльності, що вважається найважливішою суспільною діяльністю дітей шкільного віку. Пізнавальна діяльність – це такий процес, що відбувається між суб'єктом і об'єктом, коли діяльність суб'єкта не зачіпає реально-го буття об'єкта, а якщо і змінює його ідеально, то тільки заради того, щоб подумки закарбувати його справжнє буття, проникнути в його глибини, пізнати його сутність. У цій діяльності активність суб'єкта, спрямована на об'єкт, не модифікує, не руйнує і не реконструює його, а відображається ним і повертається до суб'єкта у формі знання про цей об'єкт (Бех, 2015).

Як відомо, навчання неоднаково здійснюється різними учнями. Найбільш сприятливим цей процес є в учнів, які успішно оволодівають знаннями. Досвід переконливо засвідчує, що педагогічно змодельована програма організації навчально-пізнавальної діяльності як під час уроків, так і в процесі позакласної і позашкільної роботи з різними групами учнів робить педагогічно важливий вплив не лише на збагачення обсягу знань, а й на формування і розвиток особистості учня в цілому .

Навчально-пізнавальна діяльність має на меті засвоєння учнями нових знань, умінь і навичок творчої діяльності (пошук нової інформації, оволодіння знаннями про природу, людину і суспільство) (Коберник, 2001).

Організаційно-педагогічними умовами успішної реалізації виховного потенціалу навчально-пізнавальної діяльності, що враховуються в процесі педагогічного моделювання і мають бути дотримані при навчанні, виступають:

- реалізація принципу створення в процесі діяльності атмосфери успіху;
- створення умов для самореалізації кожної дитини, її особистісного потенціалу у навчальному процесі;
- організація пізнавальної діяльності учнів, за якої навчальний матеріал ставав би предметом активних розумових і практичних дій кожного учня, тобто, створення ситуацій, у яких діти самостійно, в межах вікових можливостей, планують дії для розв'язання певних навчальних задач, кон-

тролюють їх хід і результат, вчяться працювати з навчальним матеріалом;

- організація проблемно-пошукової діяльності, яка завчасно повинна бути спланованою відповідно до групової диференціації учнів, а проблема усвідомлена кожним учнем; створення ситуацій, в яких би діти самі відчували потребу в порадах і допомозі з боку вчителя;
- врахування в навчальному процесі індивідуальних характеристик когнітивної сфери учнів, рівня їх емоційно-вольової активності;
- широке використання на уроках парної та групової форм організації освітньої діяльності учнів – такої системи організації навчальної роботи, яка враховує їх індивідуальні особливості;
- гуманізація взаємодії вчителя і учнів, міжособистісного спілкування між однокласниками, підтримання стосунків відвертості, довір'я, поваги один до одного, створення соціально-педагогічних умов для самоствердження кожної дитини в класному колективі (Коберник, 2001).

Зміст програми навчально-пізнавальної діяльності учнів закладів загальної середньої освіти реалізується в таких основних напрямках:

- урочні форми навчання і виховання;
- масові позаурочні види, в яких беруть участь всі або більшість школярів;
- спеціальні групові форми позакласної роботи;
- індивідуальна позаурочна робота з обдарованими учнями;
- позашкільна навчально-пізнавальна діяльність.

Виховну ефективність уроку забезпечує, перш за все, зміст навчального матеріалу, що вивчається, моральна спрямованість особистості вчителя, організація навчально-пізнавальної роботи учнів на занятті, стиль взаємин педагога з учнями.

Оволодіння учнями змістом навчального матеріалу має здійснюватися не стільки шляхом передачі готових висновків, скільки шляхом розвитку творчих задатків, здібностей, спрямованих на створення цінностей, знань і умінь, прилучення учнів до самостійних узагальнень. Пояснювально-ілюстративні та репродук-

тивні методи повинні органічно поєднуватися з проблемними методами, які ставлять учня у умови самостійного набуття знань.

У навчально-виховному процесі школи, крім уроку, використовуються й інші форми навчальних занять: навчально-практичні заняття, дидактичні ігри, факультативи, гуртки тощо шляхом поєднання їх у раціональній системі (Коберник, 2001).

Логічним продовженням урочної навчально-пізнавальної діяльності є позакласна, яка спрямована на задоволення інтересів і запитань дітей молодшого шкільного віку. При її організації, крім загально дидактичних, необхідно керуватися і такими специфічними принципами, як добровільність, ініціатива учнів, самодіяльність, заняття за інтересами.

До масової позаурочної роботи необхідно віднести ті види і форми, які охоплюють велику кількість учнів, а саме: ігри, екскурсії, конкурси, вікторини, виставки творчих робіт, свята знань, усні журнали і т. ін.

Трудове виховання, це багатогранний процес, за результатами якого дитина має проявляти у будь-якій діяльності самостійність, активність, ініціативність, відповідальність, а саме головне творчість. Виховання у дітей потреби вияву творчості у діяльності має скласти основу формування її готовності до праці. Сама праця по суті є творчим процесом, що перетворює навколишній світ і саму людину. Під час навчання кожен учень має стати суб'єктом цієї специфічної форми діяльності. Тоді навчальна діяльність набуває ознак цілісної діяльності, містить не тільки виконавські елементи, але і на відповідному рівні задум, планування, контроль, оцінку тощо (Фарапонова, & Ушнев, 1990).

У майбутньому, сформована готовність до праці буде визначати такий стан особистості, такі її якості, які зумовлюють позитивне ставлення до трудової діяльності, можливість її активного творчого здійснення, а також актуалізацію цієї можливості щоразу, коли виникає особиста чи суспільна необхідність.

Готовність до праці під час вивчення навчальних предметів розглядається як усвідомлення і переживання учнем себе як суб'єкта освітньої діяльності, що володіє системою мотивів і потреб, ціннісних орієнтацій щодо праці, системою знань і умінь,

через призму яких переломлюються його уявлення про майбутню професійну діяльність (Фарапонова, & Ушнев, 1990).

Навчальна діяльність це діяльність, яка за ознаками має такий характер, що її здійснення має для зростаючої особистості об'єктивну і суб'єктивну цінність у набутті знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, інших особистих якостей, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна продемонструвати після завершення відповідної навчальної програми або предметної галузі.

До нашого часу у закладах освіти залишається домінування словесних методів навчання над практичними, недостатність а іноді і повна відсутність матеріально-технічної бази, яка б забезпечувала участь учнів у суспільно-корисній, продуктивній праці. Практично відбувається згортання роботи з професійної орієнтації з школярами та дієвої допомоги у свідомому і правильному виборі ними професії.

Крім того, залучення учнів до будь-якої праці ще не означає підготовку їх до праці і виховання ціннісного ставлення до неї. Важливо створити певні сприятливі умови, у яких діяльність учнів сприятиме вирішенню найважливіших завдань трудового виховання.

Педагогів, варто ретельно готувати до виховної роботи з учнями, сприяти формуванню особистості педагога та самого його виховати так, щоб, за словами Т. Шевченка, учитель був апостолом правди і науки, уособленням совісті нації. Педагогічні кадри нової генерації покликані поєднувати високий професіоналізм із сучасним усвідомленням суспільних потреб (Чепіль, & Федорович, 2008).

Професійно-особистісні властивості учителя як суб'єкта педагогічної праці істотно впливають на організацію виховного процесу і результати педагогічної діяльності. Крізь призму своєї індивідуальності педагог активно перетворює нормативні вимоги до роботи учителя, формуючи таким чином своєрідність педагогічної діяльності, а з іншого – педагог як особистість і фахівець формується й удосконалюється під впливом педагогічної діяльності. Здійснення педагогічної діяльності сприяє розвитку певних особистісних рис та якостей учителя, впливає на систему

його ставлень, установок, інтересів, на спосіб життя і світогляд загалом.

Як зазначають М. Чепіль і А. Федорович, під готовністю учителя до здійснення виховної діяльності учнів треба розуміти інтегровану психологічну властивість педагога, що включає педагогічну самосвідомість; емоційно позитивне ставлення до учнів; знання про структуру особистості та її вікові особливості, засоби педагогічного впливу на її формування і розвиток; сукупність теоретичних відомостей про роль різних видів діяльності у їхньому особистісному зростанні; педагогічні вміння та здібності щодо її організації (Чепіль, & Федорович, 2008).

Основою організації виховної роботи з колективом є індивідуальна робота з кожним окремим учням. Сутність індивідуальної роботи з учнями полягає у застосуванні методів, форм та засобів виховної діяльності щодо кожної конкретної дитини з урахуванням її індивідуальних особливостей. Така робота проводиться з усіма членами колективу дітей, незалежно від стану їхньої вихованості. Адже важливо з'ясувати внутрішній світ, особистісні потреби та інтереси кожної дитини, шляхи вдосконалення моделі її поведінки. Успіх індивідуальної роботи з учнями багато в чому залежить від глибокого вивчення їх внутрішнього світу дітей, інтересів, можливостей, від з'ясування мотивів їх поведінки на уроках і в позаурочний час. Вивчення учнів – це обов'язок учителя, класного керівника, соціального педагога. Ця ділянка роботи є також важливою у зв'язку з розв'язуванням педагогічних задач, які щоразу виникають у процесі спілкування з учнями, під час роботи на уроці, в організації позаурочної діяльності (Чепіль, & Федорович, 2008).

Освітня діяльність молодших школярів має організовуватися як рівноправна співпраця педагогів і учнів, за умови чіткої постановки мети, організації та плануванні процесу навчання, зіставленні і обміні способами дій між суб'єктами освітнього процесу, контролі та об'єктивній оцінці якості виконаної роботи, засвоєнні учнями загальних способів вирішення певних навчальних завдань, застосування їх у практичній діяльності тощо.

На нашу думку, організація спільної освітньої діяльності молодших школярів має здійснюватися у два етапи.

Перший етап полягає у підготовці учнів до включення в спільну діяльність, навчання способам побудови її здійснення, діям взаємного контролю і оцінки тощо. Учні після закінчення кожного окремого етапу роботи можуть на певному рівні здійснювали як самоконтроль так і перевірку результатів роботи один в одного, що необхідно для кращого усвідомлення ними вимог до рівня освоєваних знань, умінь і навичок, виникненню і підтримки партнерських стосунків між членами навчальної групи, класу тощо (Фарапонова, & Ушнев, 1990).

Другий етап організації спільної освітньої діяльності школярів має містити практичне відпрацювання навичок спільної діяльності за завданням вчителя, а саме осмислення спільної мети діяльності, аналіз умов вирішення навчальних завдань, планування та організація роботи, зіставлення способів досягнення спільної мети, вибір і оцінка найбільш оптимальних варіантів, контроль і оцінка до початку, в процесі виконання і за результатами індивідуальної роботи з боку учасників спільної діяльності. На другому вчитель має створити умови для того щоб частина його функцій по організації, контролю і оцінці освітньої діяльності здійснювалася самими учнями.

Використані джерела.

1. Бех, І.Д. (2015). Вибрані наукові праці. Виховання особистості. Чернівці. Букрек. 1.
2. Гриценко, Л.І. (2017). Трудове виховання в початковій школі: психологічні мішені виховних задач. *Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень»*. Харків. Взято з: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/709385>. Назва з екрана.
3. Гуцан, Л.А. (2017). Виховання в молодших школярів ціннісного ставлення до праці. *Зб. наук. робіт учасників Міжнар. наук.-практ. конф. «Педагогіка та психологія сьогодні: постулати минулого і сучасні теорії»* (20-21 жовтня 2017 р., м. Одеса). Одеса. «ГО «Південна фундація педагогіки».
4. Гуцан, Л.А. (2017). Трудове виховання в сучасній початковій школі. *Reports of Table Talk “Actual issues of personal self-employment in the educational space December 18, 2017”*, *Far Journal*. Взято з: <https://fdotdotr.files.wordpress.com/2018/04/3-d0b3d183d186d0b0d0bd.docx>. Назва з екрана.

5. Коберник, О.М. (2001). Теорія і методика психолого-педагогічного проектування виховного процесу в школі. *Навчально-методичний посіб.* Київ: «Науковий світ».
6. Корець, М.С. (2002). *Теорія і практика науково-технічної підготовки учителів трудового навчання і технологій виробництва.* (Дис. д-ра пед. наук). Київ. Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова.
7. Кузьмінський, А.І., & Омелянко, В.Л. (2006). Педагогіка у запитаннях і відповідях. *Навчально-методичний комплекс з педагогіки.* Київ. «Знання».
8. Островський, К.С. (2002) *Підготовка фахівців в Україні: проблеми, перспективи на порозі третього тисячоліття (історико-освітній, психолого-педагогічний, соціальний аспекти).* Хмельницький.
9. Охріменко, З.В. (2018). Проблема взаємодії педагогічного колективу і батьківської громадськості у трудовому вихованні учнів: теоретико-прикладний аспект. *Збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал».* Івано-Франківськ. НАІР. 224-228.
10. Фарапонова, Э.А., & Ушнев, С.В. (1990). Роль совместной учебно-трудовой деятельности в формировании психологической готовности школьников к труду. *Вопросы психологии.* 4, 75-82.
11. Чепіль, М.М., & Федорович, А.В. (2008). Підготовка вчителя трудового навчання: історія, реалії та перспективи. *Монографія.* М. М. Чепіль. (Ред.). Дрогобич. Ред.-вид. відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Розділ 2. ПРОФОРІЄНТАЦІЯ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Сутність, мета, завдання профорієнтаційної роботи з учнями молодшого шкільного віку.

Світ професій такий різноманітний. Як досягнути його? Як по можливості уникнути помилок при вирішенні питання: ким стати? Яку стежку обрати у житті? Як діяти, аби не помилитись у виборі свого майбутнього? На всі ці запитання намагаєшся знайти відповіді ще в дитинстві. Кожен ще з дитинства – найчастіше несвідомо – думає про своє майбутнє, ніби прокручує в голові життєві сценарії.

І хоча молодші школярі ще далекі від свідомого вибору трудової діяльності, проте саме в цьому віці з'являються перші мрії про майбутню професію, саме в цьому віці учні виявляють інтерес до праці, відчувають радість і задоволення від докладених ними трудових зусиль. Адже молодший шкільний вік – це період життя дитини, в якому поєднуються дошкільне дитинство і статус школяра. З одного боку, це все той же дошкільник з потребами грати, рухатися, із наївно-реалістичними уявленнями про навколишню дійсність, а з другого боку – людина, яка почала долучатися до дорослого життя. І хоча зі вступом до школи акценти вже поступово зміщуються на навчання, гра ще довго продовжує залишатися важливим чинником у діяльності дитини, оскільки саме в ігровій формі вона пізнає навколишній світ, моделює ситуації повсякденного й професійного життя, набувати первинні трудові навички.

На сьогодні в педагогічній науці розроблено низку досліджень, у яких представлено шляхи і засоби використання профорієнтаційного матеріалу на уроках у початкових класах. Немало цінних ідей із цієї проблеми викладено в працях класиків педагогіки А. Дістервега, Я. Коменського, Дж. Локка, Й. Песталоцці, К. Ушинського та ін. Різні аспекти трудового виховання досліджували П. Атутов, М. Болдирєв, Г. Ващенко, О. Духнович, А. Макаренко, Д. Сергієнко, В. Сухомлинський.

Особливо цікавими для нашої роботи є праці вчених (Л. Гуцан, М. Гладкова, Д. Закантова, О. Моріна, Л. Йовайша, В. Саха-

рова, Е. Павлютенко, З. Охріменко, С. Чистякова та ін), залучення учнів до творчої діяльності як засобу розвитку інтересу до професій, праці окреслено в роботах (О. Ватульова, Т. Воробйова, О. Зайцева, П. Ігнатенко, В. Тименко та ін). На сучасному етапі трудове навчання і виховання стало об'єктом вивчення таких учених, як О. Коберника, Н. Котелянець, Т. Мачачі, А. Терещука, В. Туташінського, В. Вдовченка та ін.

Окрім того, психологічні основи професійної орієнтації молодшого школяра описано в працях науковців (Б. Ананьєва, Л. Анциферової, Г. Балла, А. Голомштока, В. Мясищева, Н. Пряжнікова, К. Платонова, Л. Ботякової, О. Колесникової, Д. Костянтинівського, Є. Павлютенкова, Н. Побірченко, В. Синявського, А. Федоришина, І. Чечель, П. Шавіра. Проблему професійної орієнтації з позиції соціальної значущості розглянуто в наукових розвідках С. Батишева, В. Полякова, М. Скаткіна та ін.

Про необхідність проводити ранню профорієнтацію говорять багато дослідників. Так, М. Фіцул серед основних напрямків виховання виділяє профорієнтаційну роботу в школі, яка повинна відбуватись протягом всього періоду навчання школяра. Б. Федоришин відзначає, що об'єктом профорієнтаційної системи є особистість школяра в різних вікових періодах її розвитку – від молодшого до старшого шкільного віку.

Одним з педагогічних завдань, яке вирішується в процесі трудового виховання, є профорієнтація учнів. О. Сазонов визначає завдання, які розв'язуються під час вивчення основ наук, уроків трудового навчання і позакласної роботи. Л. Гуцан, подає тематику і форми можливих заходів у профорієнтаційній роботі з учнями початкових класів в урочний та позаурочний час. С. Чистякова і Н. Захаров, В. Логіновав, стверджують, що у молодших школярів можна успішно формувати почуття любові та сумлінне ставлення до праці, розуміння їх ролі в житті людини та суспільства, інтерес до професій батьків, близького оточення. На думку вчених це початковий етап формування у школярів професійної спрямованості, коли починають усвідомлюватись інтереси, здібності, цінності, пов'язані з світом професій. Пізніше, у старшій школі, це, безумовно, допоможе школярам визначитись у сфері їхньої трудової діяльності, виборі конкретної професії.

Згідно із затвердженою у 2008 році Постановою Кабінету Міністрів України «Концепції державної системи професійної орієнтації населення» професійна орієнтація – визначається як науково обґрунтована система взаємопов'язаних економічних, соціальних, медичних, психологічних і педагогічних заходів, спрямованих на активізацію процесу професійного самовизначення та реалізації здатності особи до праці, виявлення її здібностей, інтересів, можливостей та інших чинників, що впливають на вибір професії або на зміну виду трудової діяльності (Концепція, 2008).

Завдання профорієнтації полягає:

- в ознайомленні учнів з професіями та правилами їх вибору;
- вихованні спрямованості на самопізнання як основи професійного самовизначення;
- у формуванні вміння порівнювати свої здібності з вимогами конкретної професії;
- у забезпеченні розвитку професійно важливих якостей особистості.

У дослідженні Н. Мойсеюк зазначено, що професійна орієнтація – це обґрунтована система (соціально-економічної, психолого-педагогічної, медико – біологічної, виробничо-технічної) допомоги учням у виборі професії відповідно до нахилів, здібностей і ринку праці (Мойсеюк, 2003).

За твердженням Н. Ярмоленка, профорієнтація – це науково-практична система навчально-виховних заходів, коли на основі широкої загально-трудової та політехнічної підготовки, максимально наближеної до професійних умов, учнів готують до свідомого вибору професії відповідно до їхніх нахилів і здібностей, а також суспільних та особистих інтересів (Ярмоленко, 1986).

У її структурі виділені такі елементи: *професійна інформація, професійна консультація, професійний відбір і професійна адаптація.*

Профорієнтаційна робота в школі покликана спрямувати дитину щодо обрання певної професії, самовизначення, обізнаності у світі професій. Профорієнтаційну роботу можна поділити на етапи, які відповідають рівневі розвитку особистості (див. рис. 2).

Рис. 2. Етапи входження в процес професійної орієнтації особистості

Професійну орієнтацію молодших школярів слід віднести до початкового пропедевтичного етапу який розпочинається ще в дошкільному віці.

I. Емоційно-образний етап (5-7 років)передбачає:

- формування позитивного ставлення до світу професій;
- до людей праці;
- розширення знань про професії відомі і не знайомі дітям;

II. Пропедевтичний етап (6-10 років)передбачає:

- розширення уявлень про різні професії;
- формування поваги до людей праці;
- позитивне ставлення до різних видів трудової та професійної діяльності;
- інтерес до пізнання своєї особистості;

- діагностику задатків, створення умов для реалізації здібностей дітей;
- проведення консультацій з батьками відносно їх розвитку;
- формування початкових загально-трудових умінь та навичок;
- здатності до взаємодії з іншими в процесі діяльності;
- виховання загальної культури праці шляхом залучення до посильних видів трудової діяльності.

Результатом такої роботи з учнями молодшого шкільного віку має стати – сформоване відношення до себе, суспільства і професійної діяльності.

Щоб профорієнтація молодших школярів дала бажані результати, вона повинна проводитися послідовно і мати безперервний характер. Частіш за все роботі щодо самовизначення дітей приділяється увага лише в старших класах, але цю роботу краще розпочинати ще з дитячого садка, коли в дітей виникає інтерес до різних видів діяльності. Ознайомлення з працею та професіями дорослих – це один із засобів формування життєвої компетентності дитини.

І хоча діти молодшого шкільного віку ще далекі від вибору професії, але правильно проведена серед них профорієнтаційна робота має стати основою, на якій у подальшому будуть розвиватись професійні інтереси та наміри школярів у середніх і старших класах.

Основним напрямом профорієнтаційної роботи з учнями молодшого шкільного віку є професійна освіта. *Профосвіта* – досить самостійний компонент профорієнтації, без якого неможлива вся наступна робота з підготовки учнів до свідомого вибору професії. Вона передбачає забезпечення дітей певною сукупністю знань про професії. Під час накопичення цих знань створюються певні умови для кожної дитини щодо вибору однієї з них. Це, в свою чергу, викликає у дитини первинні особистісні думки про ту чи іншу професію, спонукальну спрямованість, особистісну мотивацію.

Вплив *професійної інформації* на особистість молодшого школяра є багатограним, складним, здебільшого суперечливим, а її ефективність визначається систематичністю та дозованою пода-

чею інформаційного матеріалу. І тому, добре сплановане заняття гуртка, цікаво організований виховний захід, урок, екскурсія допоможуть дитині більше пізнати трудову діяльність людини та сприятимуть розвитку професійних інтересів і намірів у старших класах. Саме ефективно побудована профорієнтаційна робота з учнями прокладає шлях до їх професійного успіху в майбутньому (Гуцан, 2008).

Специфіка насамперед полягає в тому, що при роботі з учнями початкової школи не ставиться мета безпосередньо підвести їх до вибору певної професії, а лише підготувати підґрунтя для цього вибору. Дітей треба поступово вводити у світ професій, давати різносторонню інформацію про трудову обрядовість українського народу, про умови праці в основних сферах трудової діяльності людини. Тому у початковій школі пропедевтичну профорієнтаційну роботу організовують на рівні профінформації.

Професійна інформація починається в початкових класах школи, і її зміст розширюється і поглиблюється під час переходу учнів з однієї вікової групи в іншу. Особливо вагоме значення мають у професійній інформації зустрічі молодших школярів з батьками, працівниками промислового і сільського господарства та інших галузей. Під час роботи з професійною інформацією вчитель розкриває учням не тільки зміст самої професії, але і якості людини, важливі для здобуття цієї професії й організації успішної професійної діяльності (Котелянець, 2017).

Професійна діагностика – вивчення учнів для вироблення рекомендацій у виборі професії. Діагностику здійснюють спеціалісти (медики, психологи, педагоги) з використанням різних методик. У процесі діагностики вивчають особливості вищої нервової діяльності учня, стан його здоров'я, інтереси, ціннісні орієнтації, установки на вибір професії.

Вивчення необхідно проводити різними методами, але головне – систематично та цілеспрямовано. Найпоширенішим методом є спостереження, яке має певну ціль, проводиться за планом, а його підсумкові результати фіксуються. Саме під час екскурсій можна найбільш дієво виявити уподобання школярів. Його мета спрямована насамперед на збудження в учнів інтересу до професійної діяльності робітників підприємства, їх засобів праці тощо.

Використовуючи цей метод застосовують також діагностичні бесіди, які можуть проводитись як індивідуально, так і з групами учнів молодшого шкільного віку. Для вивчення особистості учня можна застосовувати аналіз документів і практичних дій учнів. Знання про одні й ті самі професії учні повинні отримувати з 1 по 4 клас. При цьому необхідно враховувати вікові особливості учнів і так добирати матеріал, щоб він був зрозумілий і цікавий дітям (Гуцан, 2008).

Теоретичне знайомство з професіями в старших класах здійснюється за допомогою професіограм. Для молодших же школярів більш прийнятні розповідь, бесіда, зустрічі з представниками професій, перегляд діафільмів, кінофільмів, альбомів, проведення екскурсій. Тому вчитель повинен не лише давати знання про професії, а й отримувати зворотню інформацію про те, як вона засвоюється дітьми. Для цього при повторенні пройденого матеріалу необхідно включати питання для перевірки рівня засвоєння учнями профорієнтаційного матеріалу, а саме: відгадування назви професії за її словесним описом, адекватний вибір назв специфічних трудових дій до поданих професій, власна розповідь про якусь із професій, правильні зв'язні відповіді на запитання підручника.

Отже, підсумовуючи вище сказане можна стверджувати що у початковій школі відбувається комплексне пізнання дитиною навколишньої дійсності (природи й суспільства), тому профорієнтаційний матеріал потрібно використовувати на уроках з багатьох навчальних предметів з урахуванням їхньої специфіки, у позаурочній та позашкільній роботі. При цьому вчитель повинен постійно виявляти креативність, перетворювати на захопливі видовища відомі форми та методи професійної орієнтації для розвитку та підтримання інтересу учнів до різних професій, поєднувати їх та регулярно змінювати.

2.2. Особливості профорієнтаційної роботи через навчальні предмети.

У процесі навчання в початковій школі всі навчальні предмети можна використовувати як можливість формування у молодших школярів інтересу до праці дорослих. Професійна орієнтація на уроках математики може здійснюватися шляхом проведення ко-

ротких бесід про професії, що згадується в умові завдання або при рішенні задач, а також показу ролі і значення даного предмета в житті і діяльності людей.

Уроки з предмету «Я досліджую світ» також вносять певний внесок у вирішення завдань трудового виховання і профорієнтації дітей молодшого шкільного віку. Найважливішим виховним спрямуванням змісту згаданого предмета є формування в учнів найбільш значущих для українського народу цінностей: працелюбство, взаємоповага; гуманізм, виховання в дитини свого власного «Я», віри у свої сили, талант, здібності; виховання творчої, соціально активної особистості, здатної бережливо ставитися до природи, світу, речей, самої себе, інших людей, розуміти значення життя як найвищої цінності.

Так наприклад, в рамках різних тем цього предмету, можна розповісти про необхідність кожної професії та її значення для суспіль. При вивченні теми «Природа нашого краю» учні знайомляться з особливостями праці людей своєї місцевості. Наприклад, дітям пропонується вирішити кросворд, в якому по вертикалі зашифровано слово яке позначає професію, а по горизонталі – предмети праці даного професіонала. На уроках «Навчання грамоти», «Українська мова», «Літературне читання» молодші школярі також можуть виконувати велику кількість завдань, пов'язаних з тією чи іншою професією.

Наприклад, при проведенні словникової роботи рекомендуємо вчителю використовувати назви професій: музикант, дизайнер, лікар, агроном, токар, учитель, вихователь, поліцейський, водій. Молодші школярі записують слова, ставлять наголоси і підкреслюють ненаголошені голосні, які необхідно запам'ятати. Це ж завдання можна представити в ігровій формі, (наприклад, допоможи «Котигорошку» правильно розставити букви: *в_ховател_*, *учит_ль*, *агро_н_м*, *по_іц_йсь_ий*). Також на цьому уроці вчитель може запропонувати дітям картки з різними назвами професій, а учні повинні написати в своїх зошитах 5-7 предметів праці цього професіонала (наприклад, лікар: бинт, таблетки, вата, грілка, зеленка і т.д.).

Для проведення профорієнтаційної роботи особливі можливості відкривають уроки трудового навчання (навчальний предмет

«Дизайн і технології»), на яких відбувається ознайомлення учнів з різними галузями трудової діяльності, виховання професійно важливих якостей, вивчення особистості школярів, тощо. Трудове навчання в початкових класах є першою сходинкою до вибору майбутньої професії й сприяє вихованню в учнів шанобливого ставлення до людей праці та їхньої професії, трудових традицій українського народу та інших народів світу.

Для успішної реалізації завдань профорієнтаційної роботи на допомогу вчителю Н. Котелянець розробила зошити з профорієнтації «Пізнаємо світ професій» для учнів 1, 2, 3 класів (Котелянець, Агеєва, & Котелянець, 2012). Автор зазначає, що у роботі із зошитами учні початкових класів мають змогу у кожному класі познайомитися з одним із представників з 5 світів професій, з-поміж яких запропоновано:

1 клас – учитель, космонавт, бухгалтер, художник, хлібороб.

2 клас – лікар, садівник, інспектор ДАІ, водій, актор.

3 клас – перукар, лісник, редактор, автослюсар, музикант.

На уроках для виконання завдань запропонованих у цих зошитах вчителю варто використовувати 5-7 хвилин, щоб діти краще зрозуміти світ навколо себе, дізналися багато нового про різноманітні професії, про їхнє значення в житті людини, навчилися поважати людей праці. Як зазначає Н. Котелянець у процесі виконання завдань за кожним з 5 модулів («людина-природа», «людина-людина», «людина-техніка», «людина-знаки інформації», «людина-художнє довкілля») учні мають змогу розвивати такі можливості, а саме в:

1 класі – сформувані елементарні уявлення про професії, зовнішні атрибути професій, усвідомити поділ праці на фізичну, розумову й художню;

2 класі – ознайомити із знаряддями та предметами праці людей різних професій, походженням професій;

3 класі – дізнатися про особливості трудової діяльності та умови праці в усіх галузях життєдіяльності людини, зміни у світі професій, специфіку взаємозв'язку професій, спеціальний одяг для роботи людей деяких професій;

4 класі – засвоюють кваліфікаційні якості працівників різних галузей виробництва (Котелянець, Агеєва, & Котелянець, 2012).

Протягом останнього десятиріччя науковцями було розроблено комплекти експериментальних програм з економічної підготовки молодших школярів. «Абетка економіки», «Багатство та люди», «Шкільна економіка» тощо, які спрямовані не лише на формування у молодших школярів елементарних знань з економіки, а й дають можливість дітям уже в початкових класах ознайомитися з професіями економічного спрямування. У процесі спільного пошуку учні формують почуття колективізму, товариські відносини одне з одним, бажання допомогти іншим, а також теоретичне мислення, яке стає фундаментом інтелекту.

Дуже важливо уроки в початковій школі насичувати профорієнтаційними іграми, ігровими ситуаціями які дозволять урізноманітнити урок і зробити його більш емоційно-насиченим. Наприклад ігри «Магазин» (на уроці «Математики»), «Бібліотека» (на уроці «Літературне читання»), «Екскурсвод» (на уроці «Я досліджую світ»). У таких іграх, як правило, дидактична задача уроку інтегрована з пропедевтичною профорієнтаційною роботою. Так наприклад, в грі «Магазин» учням пропонується виконати ролі касира, продавців різних відділів, адміністратора, але при цьому в процесі гри вирішується дидактична задача (закріплення навичок усного рахунку) і виховна (культура спілкування). Таким чином, для більш ефективного виховання у дітей молодшого шкільного віку інтересу до праці дорослих необхідно включати інформацію про професії в процес навчання.

Як зазначає С. Чистякова саме на уроці у молодших школярів можна успішно формувати любов і сумлінне ставлення до праці, розуміння ними її ролі в житті людини та суспільства, інтерес до професій батьків, близького оточення. Вони помічають, як багато у нас будують, як проявляють турботу про освіту, здоров'я і добробут працівників. Звичайно, професійний інтерес у дітей цього віку поверхневий, нестійкий. Наприклад, дівчатка хочуть бути лікарями, тому що їм подобається ходити в білих халатах. Такий інтерес, безперечно, не може бути достатнім для професійної орієнтації. Інтерес повинен бути стійким, дієвим. Стійкість дитячих інтересів формується поступово. У перших класах вони ще недиференційовані. У цьому віці діти цікавляться всім, що здається їм серйозним і важливим. Інтереси диференціюються лише в 4

класі, коли починається вивчення спеціальних предметів, але про професійні інтереси говорити ще не доводиться (Особливості, 2015).

Отже, в процесі пропедевтичної профорієнтаційної роботи в учнів 1–4-х класів формуються інтерес до трудової діяльності, інтерес до людей праці, розширюються кругозір, виховують відчуття відповідальності. Окрім того, учні вибирають професії на рівні рольової гри (індивідуальної або колективної), що зумовлює виникнення інтересу до зовнішніх особливостей людської діяльності.

Це початковий етап формування у школярів професійної спрямованості, становлення у них інтересів, здібностей, цінностей, пов'язаних з вибором професії. Пізніше, у старшій школі, це безумовно допоможе школярам визначитись у сфері їхньої трудової діяльності, виборі конкретної професії.

2.3. Сучасні форми, методи, прийоми профорієнтаційної роботи з молодшими школярами.

Потенціал використання різних методів виховання та навчання на уроках у початковій школі досліджувалися науковцями у різні роки (А. Алексюк, Ю. Бабанський, Г. Ващенко, Є. Голант, М. Данилов, Б. Єсіпов, І. Лернер, М. Махмутов, С. Петровський, В. Паламарчук, О. Савченко, М. Скаткін, В. Слатьоніна, І. Харламов, Г. Щукіна, М. Ярмаченко, та ін.). Та найбільш поширеною є класифікація Г. Щукіної й близька до неї класифікація В. Слатьоніна. За словами А. Макаренка виховні методи – це інструмент дотику до особистості. Методи виховання – способи взаємопов'язаної діяльності вихователів і вихованців, спрямованої на формування у вихованців поглядів, переконань, навичок і звичок поведінки. Методи виховання в початковій школі – це способи, за допомогою яких здійснюється цілеспрямований педагогічний вплив учителя на свідомість і поведінку молодших школярів, на формування шляхетних якостей і збагачення їх необхідним життєвим досвідом.

За визначенням Українського педагогічного словника методи виховання – це «сукупність найбільш загальних способів розв'я-

зання завдань і здійснення виховної взаємодії, спрямованої на досягнення цілей виховання», сукупність специфічних способів і прийомів виховної роботи, які використовуються в процесі формування особистісних якостей учнів для розвитку їхньої свідомості; мотиваційної сфери й потреб, для вироблення навичок і звичок поведінки й діяльності, а також їх корекції і вдосконалення (Гончаренко, 1987).

Вибір педагогічних методів залежить від різних факторів:

- мети та принципів виховання;
- змісту та умов;
- вікових та індивідуальних особливостей учнів;
- традицій учнівського колективу.

Форми організації процесу виховання – способи доцільної організації колективної та індивідуальної діяльності вихованців, у межах якої відбувається виховний процес. Форми організації виховання поділяють на три групи: масові, групові та індивідуальні. До масових форм профорієнтаційної виховної роботи належать: індивідуальні заняття тематичні ранки, тиждень професії, зустрічі з видатними людьми, огляди, конкурси, участь у гуртках; фестивалі (народних ремесел, виставки малюнків тощо).

Для учнів молодшого шкільного віку доцільно класифікувати методи на основі зовнішніх форм прояву: наочні, вербальні, ігрові, практичні, комбіновані (див. рис. 3). В основі класифікації – джерела знань, а також характер чуттєвого сприймання (слух, зір, дотик). Такий підхід дозволив визначити наочні, словесні (вербальні), практичні, ігрові, комбіновані методи навчання. Вербальні методи передбачають взаємне спілкування за допомогою мовлення (в усній формі).

Групові форми виховної роботи включають: усні журнали, дитячі ранки, виховні години, батьківські збори, години спілкування, класні години, бесіди, зустрічі з відомими людьми, екскурсії, обговорення книг, тематичні розважальні ранки, свята, змагання (спартакіади), турніри, виставки, конкурси, колективні творчі справи та інші. На думку І. Червінської «методи, прийоми, форми виховання є своєрідними інструментами в діяльності вчителя початкових класів. Їх дієвість залежить від використання виховних засобів» (Червінська, & Довбенко, 2012).

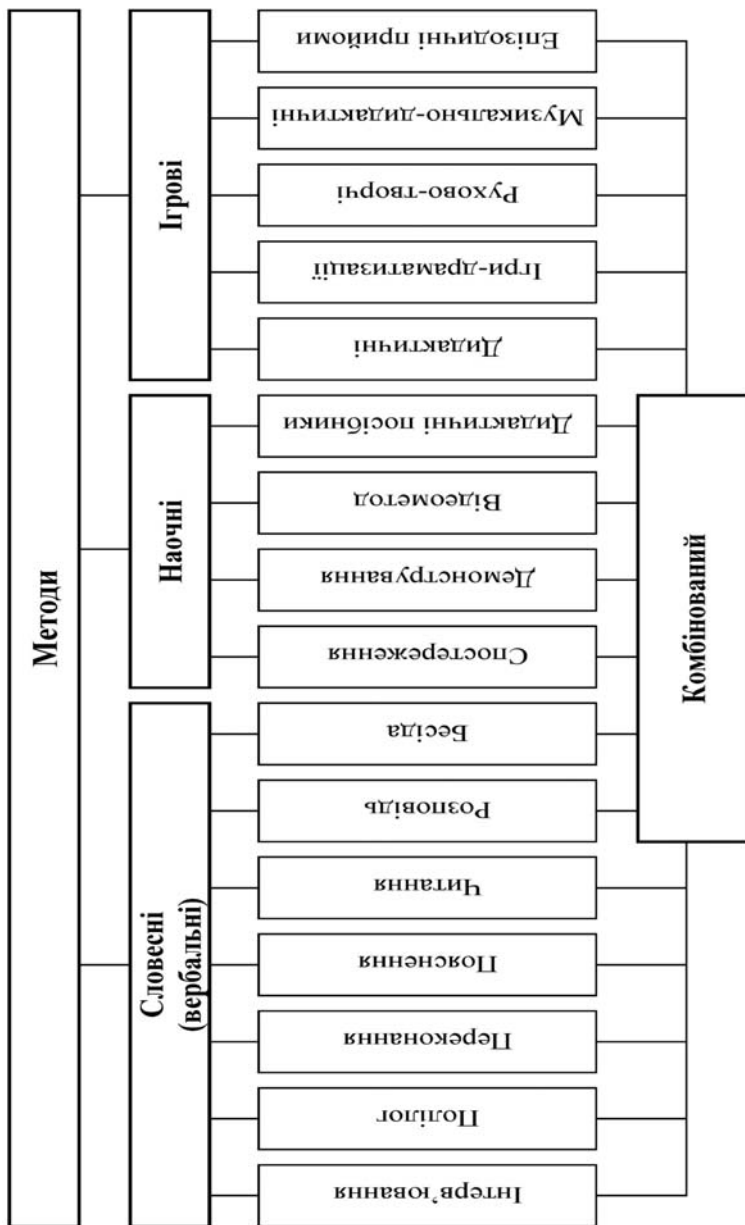

Рис. 3. Форми, методи, прийоми профорієнтаційної роботи молодших школярів.

Слово першого вчителя є одночасно не тільки носієм інформації, але й організаційним та стимулюючим чинником. Вербальні методи: бесіда, розповідь, читання, пояснення, переконання, полілог, інтерв'ювання. У роботі з молодшими школярами найпоширенішим методом профорієнтаційної роботи є бесіда.

Бесіда – метод виховання та отримання інформації про рівень знань дітей за певною темою за допомогою безпосереднього словесного спілкування. Важливо, щоб вона була логічно пов'язаною з навчальним матеріалом і проходила за активної участі дітей. Використовуючи цей метод під час викладу нового матеріалу, вчитель може спиратися на життєвий досвід школярів (можна заздалегідь дати дітям нескладні завдання, що відповідають темі бесіди). Інтерактивна бесіда про зміст професії краще проводити самому фахівцеві, безпосередньо на робочому місці, але за відсутності такої можливості потрібно репрезентувати цю професію максимально наочно.

Профорієнтаційна бесіда не є відокремленим методом, вона використовується в поєднанні з іншими методами профорієнтації. Наприклад, при проведенні бесіди з дітьми молодшого шкільного віку з конкретної професії бажано використовувати технічні засоби (телебачення, діафільми, кінофільми), які ознайомлять учнів зі світом професій.

Також вчитель має залучати кожного учня початкової школи до самостійної роботи з літературою (навчальною, довідковою, науково-популярною). Знання, здобуті учнями самостійно, формують у них уміння самоосвіти, що особливо важливо для професійного самовизначення.

Орієнтовна структура бесіди в початковій школі:

- повідомлення теми бесіди;
- підготовка бесіди, вивчення проблеми;
- розробка плану бесіди;
- розповідь учителя;
- обговорення всіма учнями класу змісту бесіди;
- інформація учнів, які заздалегідь готувалися до бесіди й вивчали проблему самостійно;
- підведення підсумків бесіди.

Бесіда повинна бути зрозуміла дитині та містити в собі розповіді про умови праці, знаряддя праці, історію професії (звідки з'явилося слово, як змінювалася професія), обмеження при роботі за цим фахом, цікаві випадки. Ця інформація може бути розділена на уривки й розповідатися фрагментами впродовж тематичного тижня. Застосовуючи цей метод у роботі з дітьми, особливу увагу потрібно приділяти вдосконаленню таких умінь дітей як виділяти головне та встановлювати залежність між частинами цілого, виокремлювати проблемні питання та самостійно віднаходити відповіді на них.

Розповідь – це опис подій і явищ з метою формування свідомості молодшого школяра. Розповідь – коротке повідомлення про окремі факти навколишньої дійсності, які мають певний виховний зміст і допомагають учням у розумінні тих чи інших моральних цінностей, викликають переживання й спрямовують духовне життя на осмислення своїх дій і поведінки. Метод розповіді передбачає усний живий і образний, емоційний і послідовний виклад переважно фактичного матеріалу в пояснювальній чи оповідальній формі. Він використовується на всіх етапах профорієнтаційної роботи з дітьми. Розповідь буде успішною коли вона буде цікавою для молодшого школяра. Для цього найкраще підходять захоплюючі, розважальні розповіді.

Пояснення – найбільш поширений метод тлумачення явищ, подій, правил і норм поведінки, розкриття соціального, морального, естетичного змісту вимог до дитини, вчинків, подій, явищ, допомога в оцінці учнями людських взаємин.

Роз'яснення застосовують лише тоді, коли вихованцю потрібно розтлумачити нову моральну норму, так чи інакше вплинути на його свідомість. Його мета – розкрити соціальний, моральний, естетичний зміст тих чи інших вимог до дитини, вчинків, подій, явищ, допомогти їй правильно оцінити поведінку та людські стосунки.

Приклад – об'єкт, ідеал для наслідування життєвої позиції, дій батьків, товаришів, літературних, історичних героїв або всього їхнього життя, суттю якого є вірність високим моральним цінностям (відповідальне ставлення, до праці працьовитість та інше). Виховне значення прикладу є дуже вагомим. Молодші школярі

дуже схильні до наслідування у зв'язку з малим життєвим досвідом, відсутністю стійких звичок поведінки. У зв'язку із цим учитель повинен спрямувати наслідування на позитивний приклад, але паралельно він повинен учня протистояти негативному.

Доручення – метод виховання, що розвиває необхідні якості, привчає до позитивних учинків. Доручення можуть мати постійний або епізодичний характер. Досвід показує, що постійні доручення доцільно давати тим учням, які вже мають необхідний досвід їх виконання, а також розвинене почуття відповідальності. Доручення з часом доцільно ускладнювати за змістом і методикою його виконання. Залежно від педагогічної мети, змісту й характеру доручення бувають індивідуальними, груповими й колективними, постійними й тимчасовими.

Будь-яке доручення має дві сторони:

- міру повноваження (тобі довірили, тебе попросили, крім тебе цього ніхто не зможе зробити, від тебе залежить успіх загальної справи);
- міру відповідальності (від тебе вимагається зусилля волі, необхідно довести доручену справу до кінця).

Спостереження, екскурсії. Важливою формою роботи серед є безпосереднє спостереження за працею дорослих. Поряд зі спостереженням використовують екскурсії. Їх проводять як у школі (наприклад, екскурсія до шкільної їдальні), так і за її межами (до бібліотеки, на телебачення, на фабрику іграшок). До кожного спостереження чи екскурсії педагогу слід ретельно підготуватися – продумати програмовий зміст, виділити виховні, навчальні завдання, врахувати індивідуальні особливості й можливості кожної дитини.

Етапи організації спостережень:

- Повідомлення мети і завдань спостереження. (Що ми повинні дізнатися?).
- Мотивація пізнавальної діяльності. (Навіщо нам це потрібно?).
- Вступний інструктаж вчителя або екскурсовода. (Як слід поводитися у громадському місті?).
- Актуалізація знань, необхідних для проведення роботи. (Що визнаєте про ...?)

- Самостійне спостереження.
- Аналіз, узагальнення фактів. (Що зробив об'єкт?).
- Формулювання висновків. (Що необхідно робити, щоб ...?).

Зважаючи на конкретність мислення дітей цього віку, вчитель під час спостереження за працею дорослих звертає увагу школярів на процес (що роблять, чим працюють, які результати). Проводячи екскурсії з дітками третього і четвертого класу, зміст спостережень ускладнюється; вчитель звертає увагу дітей на корисність роботи дорослих, на злагодженість у праці, організованість, використання техніки. Набуті дітьми знання, уявлення під час спостережень, екскурсії вимагають уточнення і систематизації. Для цього педагог проводить із дітьми бесіди на теми: «Які твої обов'язки?», «Як ми допомагаємо своїй мамі?», «Що робить двірник на ділянці?» тощо.

Рисункові методика. Для того щоб оцінити, наскільки учні за своїли основні елементи професії, можна попросити їх намалювати, як вони собі представляють людину, що виконує цю роботу. Особливо рисункові методика доречні для учнів 1–2-х класів, які ще не настільки вільно володіють письмовою мовою. На початку заняття можна попросити дітей – у парі – у лівій частині аркуша А4 – протягом 4-5 хвилин зобразити, як вони собі представляють цю професію; а наприкінці заняття – у правій частині вони зображують свої уявлення після проведення заняття. Порівняльний аналіз дозволить оцінити ефективність заняття.

Оформлення куточка професії в просторі класу. У цьому куточку можуть бути книги, фотоматеріали, які пов'язані із різними професією. Практично у кожній професії є свій святковий день – власний професійне свято. У процесі проведення заняття до цього куточка необхідно звертатися, щоб він не був чимсь штучним, неробочим.

Ведення школярами «Професійного портфоліо». Портфоліо – це портфель індивідуальних освітніх досягнень учня, який відображає рівень сформованості його загальної компетентності. Портфоліо є ефективною формою безперервної самоосвіти та автентичного оцінювання освітніх результатів процесу навчання – зовнішніх (спроєктованих і виготовлених виробів, робочих документів тощо) і внутрішніх продуктів (рівня сформованості осо-

бистісно й професійно важливих компетентностей), створених під час різних видів діяльності. Демонстрація компетентностей відбувається під час вирішення реальних проблем, документальної фіксації результатів власної діяльності. Зміст портфоліо показує потенційні можливості учня щодо подальшого особистісного й професійного розвитку.

Велику роль в сучасній початковій школі відводиться ігровим технологіям. *Ігрові технології* є однією з унікальних форм навчання, яка дозволяє зробити цікавими і захоплюючими не тільки роботу учнів на творчо-пошуковому рівні, але й буденні кроки з вивчення предметів. Цікавість умовного світу гри робить позитивною, емоційно забарвленою монотонну діяльність із запам'ятовування, повторення, закріплення чи засвоєння інформації, а емоційність ігрового дійства активізує всі психічні процеси і функції дитини. Іншою позитивною стороною гри є те, що вона сприяє використанню знань у новій ситуації, таким чином, вивчений учнями матеріал проходить через своєрідну практику, вносить різноманітність і інтерес у навчальний процес.

Актуальність гри в даний час підвищується і через перенасиченість сучасного школяра інформацією. У всьому світі, і в Україні в тому числі, незмірно розширюється предметно-інформаційне середовище: телебачення, відео, радіо, комп'ютер, мережа Інтернет останнім часом виливають на учнів величезний обсяг інформації. З огляду на це актуальним завданням школи стає розвиток самостійної оцінки та відбору одержуваної інформації. Однією з форм навчання, що розвиває подібні вміння, є дидактична гра, що сприяє практичному використанню знань, отриманих на уроці і в позаурочний час. У дитячі роки гра є основним видом діяльності людини.

Гра – це внутрішня потреба дітей в активній діяльності, засіб пізнання навколишнього світу; у грі діти збагачують свій життєвий досвід, вступають у ділові й моральні стосунки (Гуцан, 2002). Ігри можна класифікувати на: дидактичні, сюжетно-рольові, ігри-драматизації, рухово-творчі, творчі, рухові, епізодичні ігрові прийоми (загадки, вірші, скоромовки, прислів'я).

Гра дитини – це творче переосмислення пережитих вражень, комбінування їх і побудова з них дійсності, яка відповідає запи-

там і інтересам самої дитини, зазначав Л. Виготський. А. Макаренко вважав що гра має важливе значення в житті дитини, має те саме значення, яке у дорослого має діяльність, робота, служба. Якою буде дитина в грі, такою вона буде і в праці, коли виросте. Тому виховання майбутнього діяча відбувається перш за все в грі» (Дидактичні ігри, 2018).

Ми вважаємо, що профорієнтаційні заняття для дітей молодшого шкільного віку варто будувати у вигляді ігрового проекту, який містить дві-три ігри, пов'язані з якимись простими операціями, що стосуються теми заняття.

Наприклад, педагог, який розповідає про професію швачки, говорить про те, що виготовленню виробу передують малюнок майбутньої речі, конструювання окремих деталей на папері, а потім – на тканині. Він розповідає дітям про необхідність поетапної роботи для того, щоб отримати готовий виріб. Діти в цьому віці вже подумки можуть розкласти предмет на частини, а потім поєднувати їх у ціле. Але ця здатність розвивається не сама собою, а за допомогою конструкторської, художньої, творчої діяльності. Діти можуть визначити: структуру предметів, їх просторові особливості, співвідношення частин.

Існує багато дидактичних та рухливих ігор і вправ, спрямованих на осмислення певних елементів досліджуваної професії, (наприклад, «Відгадай професію за жестами», «Згадай як найбільше слів на літеру...», «Обери з карток тільки ті знаряддя праці, що пов'язані із цією професією», «Космічний політ», «Футболісти» та ін.). Так, Л. Гуцан зазначає, що для «розвитку ігрової діяльності вчитель повинен організувати роботу таким чином, щоб відомості про людей різних професій, які діти повинні засвоїти, супроводжувалися емоційними враженнями, створювали у свідомості дитини яскраві образи, які вона прагнула б утілити в ігрові дії» (Гуцан, 2005).

Необхідно навчити дітей спрямовувати знання, отримані з різних джерел, у сюжети ігор (бесіди з дорослими й однолітками, спостереження, ознайомлення з художньою та пізнавальною літературою та ін.). Для цього вчитель пропонує дітям визначити зміст майбутньої гри, послідовність подій, ігрові дії, а також персонажів та їх взаємодію. Будь-яка гра дає поштовх фантазії і

творчій уяві дитини. Її можна використовувати для пізнання дитиною «дорослого» світу, формування емоційної культури, розвитку творчої інтуїції, вивчення навчального матеріалу, емоційного розвантаження, набуття соціальних навичок, зняття втоми, покращення настрою тощо.

Особливо яскраво дитяча творчість проявляється в сюжетно-рольовій грі, де діти одночасно виступають і драматургами, і режисерами, і декораторами, і акторами. Залучення школярів до виконання певної ролі створює умови для подальшої активної участі в обговоренні соціально важливих проблем трудового колективу і збагачує досвід відповідної діяльності. Сюжетно-рольові ігри, як правило, поділяються на імітаційні та операційні. Під час імітаційної гри імітується діяльність будь-якої організації, установи, її підрозділів (кабінет лікаря, учительська, їдальня тощо). Операційні ігри допомагають відпрацьовувати виконання конкретних, специфічних операцій у різних професіях.

Стисло розглянемо декілька прикладів профорієнтаційних ігор.

Гра 1. «Люди праці». Одна дитина має відгадувати, якою справою зайняті працівники, інші – їх зображують. Потім кличуть школяра, що має відгадувати, і кажуть: «Ми були в країні дня». Вона запитує: «Кого ви там бачили?». Відповідають: «Людей, що працювали». «А що вони робили?». Діти рухами імітують працю робітників, яких обрали. Дитина, що вгадує, має назвати професію чи справу, якою займаються працівники, а коли дає правильну відповідь, то всі тікають, а вона ловить. Впіймана дитина стає тією, яка далі відгадуватиме.

Гра 2. Діти поділяються на групи й одержують картки з різними ситуаціями. Кожна група має подумати і розповісти, з чого повинен почати роботу двірник у наведених ситуаціях.

Завдання на картинках з ситуаціями:

- Двір завалило снігом.
- Дитячі гойдалки в дворі зламалися.
- Собака одного з мешканців укусила дитину.
- В дворі оселилися бездомні собаки.
- Від удару блискавки в дворі загорілися дерева.
- Двір сумний і сірий.

- Мешканці будинку викидають сміття з вікон на вулицю.
- Ми маленькі дизайнери свого двору.

Питання і завдання для бесіди:

- Чи варто прикрашати двір, у якому живеш, і для чого це потрібно? Розповісти про те, як би ви прикрасили свій двір.
- Розповісти про якого-небудь двірника, робота якого приносить людям радість.
- Якими якостями має володіти двірник, і що він повинен уміти робити?
- Як ви вважаєте, чи може машина виконати роботу двірника?
- Чи потрібні будуть двірники через сто або двісті років?
- Якими інструментами або машинами користуватимуться двірники в далекому майбутньому?

Гра 3. Прочитайте дітям прислів'я: «Не голка шиє, а руки». Попросіть дітей перелічити різні ремесла, які вони знають. Усе перераховане запишіть на дошці. Потім діти навпроти кожного ремесла повинні підписати головний інструмент, без якого майстер того або іншого ремесла не зможе працювати.

Гра 4. Діти поділяються на групи й одержують однакову кількість кубиків різних типів. Кожна група повинна побудувати з цих кубиків стіну за відведений час. Група, що зведе свою стіну швидше, одержує право задати іншій групі питання про те, як і з чого краще будувати будинок. Якщо діти не знають відповіді на питання, педагог допомагає їм віднайти відповідь у довіднику або в інших книгах, що він приносить із собою на заняття. Зразки питань:

Питання і завдання для бесіди:

- Робітники яких спеціальностей необхідні при будівництві будинку?
- Які інструменти необхідні теслі, муляру, маляреві, крановику?
- З яких матеріалів найкраще будувати будинки у холодних і в спекотних країнах?
- Якими інструментами люди користувалися при будівництві будинків у минулі століття і з яких матеріалів вони їх будували?
- Якими бувають цеглини і як їх роблять?

- Що таке цемент, бетон і залізобетон і з чого його роблять?

Гра 5. «Знавці професій». Учні сідають у коло. У центрі – вчитель. Він говорить: «Увага!» – і вказує на будь-якого гравця, голосно й чітко називаючи будь-яку літеру (крім ь, ї, й). Учень, на якого вказав ведучий, повинен швидко назвати професію на цю літеру. (Наприклад: Н – наладчик, К – касир, Р – реставратор, Р – редактор, Р – ... і т.п.) Той, хто не встигає у відведений час назвати професію, у вибуває з гри.

Гра 6. «Сім нот».

Учитель просить назвати професії, які починаються з назв музичних нот: ДО, РЕ, МІ, ФА, СОЛ(Ь), ЛЯ, СІ. Нота ЛЯ використовується всередині слова.

Наприклад: редактор, фармацевт тощо.

Гра 7. «Зобрази професію».

Учитель заздалегідь робить заготовки (аркуші паперу, на яких написано назви професій). Учні по черзі витягують заготовки й за допомогою жестів і міміки показують характерні ознаки (особливості) професії, написаної на аркуші паперу. У грі для молодших дітей використовуються професії, найбільш доступні для пантоміми, наприклад: офіціант, швачка, скрипаль, листоноша, лікар, маляр, міліціонер-регулювальник тощо. Старшим школярам можна порекомендувати зобразити геолога, археолога, адвоката, еколога та і

Гра 8. «Не збийся».

Школярам пропонується зробити десять кроків і на кожний крок назвати професію. Якщо учень збився або повторився, він зупиняється.

Гра 9. «Відгадай професію». На дошці та на столі розміщені предмети й малюнки на позначення товарів і послуг. Діти мають уважно розглянути їх і назвати професію людини, якій вони можуть належати.

- Перша група: вата, бинт, шприц – медична сестра або лікар.
- Друга група: дріжджі, борошно, сито – пекар.
- Третя група: гребінець, ножиці, дзеркало – перукар.
- Четверта група: цвяхи, молоток, дошки – столяр.
- П'ята група: іграшкова машина, колесо, руль – шофер.
- Шоста група: різноманітні книги – бібліотекар.
- Сьома група: підручники, зошити, ручка – вчитель.

- Після цього учням пропонується визначити, представники яких із названих професій виробляють товар, а яких – надають послуги.

Отже, граючись діти відображають свої мрії, думки, почуття, які їх охоплюють саме в цей час. Гра – це завжди імпровізація. Складність організації творчої профінформаційної гри полягає в тому, що не можна передбачити, що вигадують діти і як поведимуться під час гри. Тому для успішного проведення ігор важливо вміти завоювати довіру вихованців. Проте це можливо лише в тому випадку, коли педагог ставиться до гри серйозно, з зацікавленістю, розуміє задуми дітей, їх переживання, дає простір дитячій ініціативі, творчості.

Недаремно М. Гуткін ранню професійну орієнтацію трактує як спеціально організоване інформування дітей про світ професій за допомогою ігрової діяльності, що створює у них певний досвід професійних дій, професійного поведження. Він вважає, що завдяки ефективно підібраним профорієнтаційним іграм можливо спроектувати у молодших школярів професійну складову образу – «Я» (Гуткин, Янковская, Смирнова, & Кувшинов, 2002).

Дуже важливо, щоб профорієнтаційні ігри супроводжувалися позитивним емоційним фоном і зацікавленістю дітей. Будь-яка підтримка або схвалення дій дитини вчителем стимулюють активність і бажання бути корисним, що згодом сприятиме формуванню ціннісного ставлення до праці та трудової діяльності.

Ще К. Ушинський зазначав важливість спостереження за дитячими іграми. Якщо дитина не цікавиться грою, виявляє пасивність, до того ж ігри стереотипні і примітивні за змістом – це серйозний сигнал неблагополучного розвитку дитини, невтішний діагноз для шкільного навчання. В іграх діти відпрацьовують механізм навчальної діяльності, за допомогою їх правил можна виявити в дітей наявність пасивного поведження і спілкування з дорослими й однолітками, вміння зосереджувати увагу, здійснювати елементарний самоконтроль. Досвід показує, що якщо педагог привчає дитину приймати завдання в повному обсязі, дотримувати його в процесі виконання і контролювати себе, то швидко можна виявити дітей зі зниженою навченістю і вчасно провести відповідну кореляційну роботу.

У сучасних умовах неможливо вести розмову лише про одні і ті самі ефективні виховні методи. Педагог повинен знати і володіти різноманітними технологіями та вміло їх використовувати.

Метод проектів (від грец. – шлях, спосіб дослідження) – це система навчання, за якої учні здобувають знання в процесі планування і виконання завдань, які поступово ускладнюються. В основу методу проектів покладено педагогічні ідеї американського педагога і психолога Джона Дьюї. Він вважав, що вся діяльність учня повинна орієнтуватися на розвиток мислення, в основі якого лежить особистий досвід. На думку педагога, творча праця є основою всієї навчально-виховної роботи.

Послідовники школи Джона Дьюї, зокрема У. Кілпатрік, Е. Коллінгс, М. Меррі занадто широко розуміли метод проектів, підкреслюючи характерний для нього зв'язок з практичними завданнями життя. На думку У. Кілпатріка, оскільки школа повинна виховувати вільних громадян, то їх виховання так само має складатися з системи цільових актів або проектів. Саме така організація виховання має дати позитивні наслідки для загального розвитку дитини.

Метод проектів, створений наприкінці XIX ст., на сучасному етапі розвитку педагогічної галузі набуває більшої популярності, пристосовується до сучасних умов функціонування школи. Позитивний вплив на емоційний стан дітей, можливість співпрацювати з учнями різновікових груп, відсутність вимушеного керівництва з боку вчителів, використання нестандартних форм занять, творчий підхід та інше – це позитиви методу проектів. Цінним є те, що учні вчаться самостійно опановувати знання, набувають вміння користуватися джерелами інформації: книгами, періодикою, аудіовізуальними та комп'ютерними засобами. Цей метод стає дедалі інтегрованішим компонентом цілком розробленої і структурованої системи освіти.

В Новій українській початковій школі інтеграційні процеси тісно переплітаються з впровадженням інноваційних технологій, метою яких є розвиток творчої особистості молодшого школяра. Саме Дж. Дьюї було закладено концептуальні положення тематичного інтегрування предметного змісту різних навчальних дисциплін. Він підкреслював, що навчальна програма не повин-

на бути серією пізнавальних дисциплін (предметів), ізольованих один від другого, а тим більше від повсякденного життя. Тому інтегрований курс, який виступає як сучасний проект, має на меті формування загально-навчальних умінь і навичок учнів, поглиблення їх знань, розвиток уваги, пам'яті, розширення пізнавальних інтересів, оволодіння навчальними прийомами, забезпечення нового психологічного клімату для учня і вчителя у процесі навчання.

На думку І. Беха, важливо визначитися, з чого починати ознайомлювати дитину з навколишнім світом. Первинним об'єктом наукового пізнання, на думку вченого, має бути предмет, явище та їх сукупність, які виступатимуть центром, що породжуватиме у суб'єкта навчання цілісність їх пізнання. Саме цілісність як структурна організація речі та цілісність як спосіб її осягнення суб'єктом є визначальною характеристикою інтегрованого підходу. Отже, інтеграція як результат створення взаємопов'язаного, цілісного синтезованого курсу шляхом злиття елементів різних предметів є дієвим засобом формування цілісності світогляду молодших школярів.

Ми пропонуємо проводити проектну діяльність з молодшими школярами за такими орієнтовними темами: «Ким бути», «Професія моїх батьків», «Я обираю цю професію, тому що», «Моє майбутнє», «Професія, яка необхідна людям», «Професія, яка мені подобається», «Мої бажання», «Я і світ професій», «Мої мрії про професію», «Всяка річ створена працею», «Цінуймо працю інших», «Всі професії потрібні...», «Знайомлюсь з професією», «Ким я хочу стати», «Професії країни мистецтв», «Двоє братів – Умійко та Невмійко», «Землю сонце прикрашає, а людину – праця», «Калейдоскоп професій», «Усі професії потрібні, усі професії важливі ...», «Професії здоров'я», «Професії мужніх людей», «Професії настрою», «Цікаві факти про різні професії», «Всі професії хороші – обирай на смак», «Підприємства нашого міста (селища)», «Подорож у світ професій», «Відгадай професію».

Слід зауважити, що, крім всіх перелічених форм і методів, важлива роль у ранній профорієнтаційній роботі з дітьми належить позашкільним і позакласним заходам. Цікаво організовані заходи, добре спланована робота гуртків за інтересами розвива-

ють здібності дітей, їх творчу активність. У процесі позакласної профорієнтаційної роботи відбувається розширення, поглиблення та закріплення основних профорієнтаційних понять та ідей. Добір змісту цієї роботи спрямований на створення можливостей для виявлення самостійності та творчості учнів у різних сферах діяльності (пізнавальній, трудовій, художній, суспільній та ін.). Ми вважаємо, що всі види позакласної роботи сприяють активному застосуванню наявних знань і стимулюють учнів до засвоєння нових умінь і навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності. Таким чином, можна зробити висновок, що рання профорієнтаційна робота в початковій школі є підґрунтям, на якій будується вся наступна робота з професійного самовизначення школярів.

Використані джерела.

1. Концепція державної системи професійної орієнтації населення (2008). Постанова Кабінету Міністрів України (від 17.09.2008 р., №842).
2. Мойсеюк, Н.Є. (2003). Педагогіка. Навчальний посібник. Київ. ВАТ «Білоцерківська книжкова фабрика». 616.
3. Ярмоленко, Н.Д. (Ред.) (1986). Педагогіка. Київ. Вища школа. 398.
4. Гуцан, Л.А. (2008). Світ професій. Методичний посібник для вчителів. Київ. Педагогічна думка. 88
5. Котелянець, Н.В. (2017). Методична система трудового навчання учнів початкової школи. (Автореф. дис. д-ра пед. наук.). Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ.
6. Котелянець, Н.В., Агєєва, О.В., & Котелянець, Ю.С. (2012). Пізнаємо світ професій. Зошит із профорієнтації. Навч. посібники для 1-3 кл. Київ. «Освіта».
7. Особливості профорієнтації учнів початкових класів (2015). Взято з: <http://www.ipedahohika.com/lirefs-336-6.html>. Назва з екрана.
8. Котелянець, Н., & Юрченко, М. (2000). Роль міжпредметних зв'язків у розвитку особистості молодших школярів. Рідна школа. 3, 43-43.
9. Гуткин, М.С., Янковская, А.В., Смирнова, Л.И., & Кувшинов, В.П.; (Под ред.) М.С. Гуткина. (2002). Система работы общеобразовательной школы по профессиональной ориентации учащихся. Методическое пособие. Гродно. «ГрГУ». 188.
10. Педагогічна діагностика в освітніх системах і технологіях (2016). Взято з: <http://www.studfiles.ru/preview/5252905/>. Назва з екрана.
11. Графінова, М.А. (2016). Вибір майбутньої професії: банк даних діагностичних методик з профорієнтаційної роботи для учнів молод-

- шого, середнього та старшого шкільного віку. Методичний збірник. Богуслав. «РМК». 59.
12. Близнюк, Н. (2012). Профорієнтаційна робота у школі. Завуч. Шкільний світ. 15, 34-46.
 13. Мерзлякова, О. (2016). Профорієнтація. Шпаргалка для вчителя. Шкільний світ.
 14. Гончаренко, С.У. (1987). Український педагогічний словник. Київ: «Либідь».
 15. Червінська, І., & Довбенко, С. (2012). Теоретико-методичні засади виховної роботи в початковій школі: навч.-метод. посіб. для студ. Навчально-методичний посібник для студентів. Івано-Франківськ. «Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника».
 16. Гуцан, Л. А. (2002). Профорієнтаційна робота з учнями молодшого шкільного віку. Тези доповідей та повідомлень Всеукр. наук.-практ. конф. «Стан та перспективи професійної орієнтації, трудового і профільного навчання та професійної підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів». Бориспіль (Київська обл.). Інститут проблем виховання АПН України. 167-171.
 17. Дидактичні ігри в молодших класах (2018). Взято з: <http://rochatkovaschool.blogspot.com/2011/03/blog-post.html>. Назва з екрана.
 18. Гуцан, Л.А. (2005). Гра як засіб пропедевтичної профорієнтаційної роботи. Початкова школа. 9, 51-53.
 19. Профорієнтаційна робота в школі. Вип. 1. (тематична вкладка) (2015). Позакласний час. 11, 1-47.

Розділ 3. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕКТИВУ ТА БАТЬКІВСЬКОЇ ГРОМАДСЬКОСТІ У ПРОЦЕСІ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

3.1. Особливості трудового виховання в сучасній сім'ї та школі.

Сім'я є фундаментальним соціальним інститутом в якому відбувається основний виховний вплив на підростаючу особистість, особливо в перші роки життя. Найбільший вплив дорослих членів сім'ї позначається на первинних ціннісних орієнтаціях і соціальних установках дитини. Відповідно, формування ціннісного ставлення до праці здійснюється переважно засобами і методами сімейного виховання і залежить від виховного потенціалу сім'ї, який, у свою чергу, залежить: від її побутових і матеріальних умов; структури та чисельності, взаємостосунків, що складаються між усіма членами родини; від особистого прикладу батьків та їхньої педагогічної культури; від специфіки самого процесу сімейного виховання (Соціально-педагогічна робота, 2007). Фактично сім'я є першою сполучною ланкою між людиною і суспільством, яка передає від покоління до покоління генетичний код, певні соціальні цінності, що на суб'єктивному рівні є ціннісними орієнтаціями членів сім'ї (Єзерницький, & Ренке, 2010). В родині дитина включається у всі життєво важливі різновиди діяльності – розумову та фізичну; ігрову, навчальну, трудову та комунікативну, проходячи шлях від спроб до компетентності. Виховний вплив батьків базується на використанні ними психологічної влади над дитиною (Столярчук, 2015).

Однак, останніми роками відбуваються значні трансформації в суспільному житті країни, які негативно позначаються на виховному потенціалі сім'ї і, відповідно, на трудовому вихованні дитини. Окреслимо деякі з них.

Так, демографічна криза призводить до того, що єдина дитина у сім'ї часто піддається значній опіці усіх членів родини і взагалі обмежується у будь-яких видах праці, навіть самообслуговуючої.

Натомість у багатодітних сім'ях, особливо в сільські місцевості старші діти працюють нарівні з дорослими, в результаті у них часто формується ставлення до праці, як до необхідного і важкого тягарю.

Окремою проблемою в Україні є зростаюча кількість дистантних сімей. Складне матеріальне становище великої частини населення України, незадовільні житлово-побутові умови змушують батьків покидати Батьківщину, шукаючи кращого заробітку за кордоном та залишати дітей на близьких родичів або на опікунів. Для таких батьків характерним є відсутність безпосереднього спілкування з дитиною, вони не в змозі контролювати дітей на відстані, підтримувати, оберігати, допомагати психологічно чи морально. Батьки перестають бути емоційно доступними для дитини, так як між ними порушується взаємодія і тактильні зв'язки. В такій сім'ї дитина не відчуває себе захищеною. Залишившись без батьківської турботи та опіки, діти змушені самостійно знаходити відповіді на всі запитання та проблеми в колі друзів, однолітків або ж просто знайомих людей. Тож виїзд батьків за кордон в будь-якому випадку порушує структуру сімейних та дитячо-батьківських відносин, а також породжує труднощі у вихованні дитини, в тому числі і трудовому. Дистантні сім'ї неспроможні повною мірою реалізувати основну свою функцію – виховну, сутність якої полягає у передачі дітям соціального досвіду, знань, орієнтацій, норм поведінки, вмінь і навичок, необхідних для нормальної життєдіяльності у процесі їх входження в систему суспільних відносин (Соціально-педагогічна робота, 2007). Таким чином, трудове виховання в дистантних сім'ях здійснюється опосередковано, а праця сприймається дітьми переважно як засіб матеріального забезпечення.

Іншою проблемною ділянкою для всіх сімей є нереалізована потреба у контактах між батьками і дітьми. За даними досліджень в Україні в середньому працююча жінка за добу приділяє для виховання дітей 16-18 хвилин, а у вихідні дні 30-35 хвилин. Духовне спілкування батьків з дітьми, їх спільні заняття, на жаль, залишаються недозволеною розкішшю.

Натомість, доступність до будь-якої інформації завдяки Інтернет значно звужує потребу дітей у отриманні інформації від дорослих.

Відповідно знижується вплив старшого покоління, залишаються без запиту життя мудрість, трудовий досвід членів родини.

Окрім цього, сучасні батьки прагнуть до того, щоб їхня дитина якомога раніше почала займатися музикою або танцями, вивчати іноземні мови та гратися на комп'ютері. В останні десятиліття виник синдром «зрощування дітей у заданих умовах». Зміст дитячого життя планується тільки батьками: вони самі вирішують, що дитині цікаво, а що ні, чим вона повинна займатися і чого навчатися. З боку дорослих повсякчас відбувається тиск, суть якого виявляється або у вимогах обов'язкового успіху, або в чеканні на нього. Таким чином, життєва біографія сучасних дітей значною мірою відірвана від дорослих, розподілена в часі і обмежена в просторі. «Інсценоване» дитинство, як структурована заданість дорослими життя дітей, обмежує їх можливості на самовизначення та саморегуляцію (Єзерницький, & Ренке, 2010; Рацул, 2014).

Серйозною педагогічною проблемою залишається відсутність єдиної стратегії виховання у різних сім'ях. Зауважимо, що зазначена проблема є не лише актуальною для вітчизняних педагогів. Так, шведський психолог Девід Еберхард зазначає, що раніше наше суспільство було суспільством дорослих людей (Ебхард, 2018). Були єдині цінності щодо питань виховання. Такої узгодженості зараз немає, пише він. Сучасні батьки подекуди втратили батьківський авторитет. У спробі стати дітям тільки другом батьки перестають виконувати свої першочергові завдання – направляти, оберігати і встановлювати правила. Ліберальне виховання, засноване на піклуванні, потуранні і страху заподіяти дитині психологічну травму, не готує дітей до реального життя. Якщо ми хочемо отримати компетентну дитину, то їй потрібно дозволити ходити в школу самостійно. У віці шести років дитина вже здатна до цього, навіть в місті з інтенсивним рухом транспорту. Батьки не допускають цього, але в той же час пропонують дитині приймати рішення або обговорювати кожне питання нарівні з дорослими. Багато дорослих діють суперечливо, абсолютно не розуміючи, що просуває в розвитку, а що є зайвим вантажем.

Канадський психотерапевт Вікторія Прудей також зауважує, що сучасні діти оточені постійними розвагами, вони звикають отримувати результат легко і не докладаючи зусиль (Прудэй, 2018).

Саме тому, вона пропонує залучати дитину до монотонної діяльності (складати одяг, прибирати іграшки, розпаковувати продукти, заправляти ліжко), яка є основою майбутньої працездатності.

Допомога по дому, зауважує Крістіна Гросс-Ло, сьогодні перестала сприйматися як необхідний внесок дитини в сімейне благополуччя (Гросс-Ло, 2018). Першочергове завдання дітей (особливо із заможних сімей) – добре вчитися, реалізовувати свій потенціал в спорті або творчості і працювати на майбутнє. І батькам незручно навантажувати їх додатковими обов'язками, більш того, вони намагаються по можливості полегшити їм життя. В результаті це входить в звичку. І в кінці кінців діти починають сприймати як належне, що дорослі все роблять за них. В контексті викладеного цікаве дослідження було проведено Центром вивчення сімейного життя при Каліфорнійському університеті в Лос-Анджелесі. Об'єктом вивчення стали тридцять сімей середнього класу. Переглянувши величезну кількість відеозаписів, учені виявили, що за весь час спостереження діти жодного разу не виявили бажання займатися домашніми справами. У двадцяти двох сім'ях вони відкрито чинили опір і відмовлялися допомагати. І батьки відступали. Крістіна Гросс-Ло робить висновок, що повсякденна робота по дому з раннього віку (тобто з трьох-чотирьох років) в якійсь мірі є запорукою успішного життя. Діти, яких не звільняли від рутинних домашніх справ, легше сходяться з людьми, схоплюють на льоту, вони більш совісні й чуйні. Іншими словами, якщо ми з дитинства звикаємо допомагати рідним і миримося з тим, що на нас лежать певні обов'язки, це тільки зміцнює волю і виробляє чуйність і турботливість. Соціологи з'ясували, що діти, яким довіряли домашні справи і при цьому не контролювали кожен їх крок, дорослішали швидше однолітків, «захищених» від рутинної роботи. Робота по господарству допомагає дитині відчувати себе рівноправним членом сім'ї. Допомога по дому корисна не тільки сім'ї. Вчені опитали понад три тисячі дорослих і з'ясували, що ті, кого в дитинстві залучали до допомоги по господарству, згодом охочіше ставали волонтерами і працювали на благо суспільства.

Зауважимо, що викладені вище аспекти були детально розкриті в працях радянських педагогів. Так, А. Макаренко (Мака-

ренко, 1980) у свої «Книзі для батьків» писав, що трудова участь дітей у житті сім'ї забезпечує її благополуччя і радість життєтворчості. Вона має починатись доволі рано, ще в ігровий період і носити форму трудових доручень-обов'язків. Дітей слід залучати до сімейної праці, вони повинні мати конкретні трудові обов'язки, адекватні їх віковим можливостям. Така співпраця дітей з батьками має сильніший виховний вплив, ніж словесні повчання.

Доведено, що у ході виконання трудової діяльності в учнів гартуються моральні якості, організованість, охайність, дисципліна, товариська взаємодопомога, підприємливість тощо. Методично правильно організована праця виховує волю і впевненість у своїх силах, пробуджує ініціативу, стимулює творчість, великий вплив справляє на формування у школярів почуття обов'язку, відповідальності за доручену справу. Успішне виконання роботи дає їм моральне задоволення, сприяє хорошему настрою, адекватній самооцінці (Бех, 2012; Степанова, 2008).

Отже, підсумовуючи зазначимо, що дієвим чинником трудового сімейного виховання є спільна трудова діяльність батьків і дітей, само обслуговуюча праця дітей, допомога дорослим по господарству, а також трудова поведінка батьків, їх участь у суспільній і громадянській діяльності. Надзвичайно велике значення для формування ціннісного ставлення до праці у дітей має ставлення батьків до своєї трудової діяльності і до праці загалом.

Окрім цього, значний виховний вплив на дитину здійснюється не лише батьком і матір'ю, а й усіма членами родини, які безпосередньо або опосередковано включені у трудову діяльність і можуть бути позитивним або негативним прикладом для трудової поведінки дитини і подальшого професійного самовизначення. Саме тому, під батьківською громадськістю ми розуміємо всіх членів родини долучених до процесу виховання дитини у сім'ї.

Сім'я, школа і суспільство є тими соціальними інститутами, що формують дитину, як майбутнього члена суспільства. Відповідно постає проблема взаємодії між ними. Принагідно зазначимо, що попри спільну виховну мету трудового виховання а саме: плекання в учнів позитивного ставлення до праці, поваги до людей праці, виховання бережливого ставлення до продуктів, предметів і знарядь праці, прищеплення рис підприємливості, ес-

тетичного смаку, екологічної грамотності тощо, зміст та засоби трудового виховання в школі та сім'ї не тотожні.

Так у початковій школі, трудове виховання здійснюється під час таких видів діяльності: навчальна, трудова, суспільно корисна, ігрова, самообслуговування. При реалізації зазначених видів діяльності розв'язуються наступні завдання: ознайомлення учнів з основами сучасного виробництва та формування умінь і навичок роботи ручними знаряддями праці, пропедевтична орієнтація у різних типах професій, виховання творчого ставлення до праці, посилення участі у продуктивній праці. Особливістю зазначених видів діяльності є оволодіння способами дій, що передбачає організацію самостійної практичної діяльності учнів.

Специфіка трудового виховання у школі полягає в тому, що його зміст пов'язаний з засвоєнням техніко-технологічних знань, формуванням трудових умінь і навичок, вихованням позитивного ставлення до праці, розвитком самостійності і творчої активності в навчальній і трудовій діяльності учнів. Діяльність учнів на уроках пов'язана не тільки із засвоєнням знань, набуттям умінь і навичок, але і з створенням матеріальних цінностей, через що на практичну трудову діяльність відводиться до 80% навчального часу. Основним завданням вчителя є організація практичної діяльності самих учнів (Степанова, 2008).

Натомість, у сім'ї трудове виховання індивідуалізоване і обумовлено в першу чергу педагогічною грамотністю батьків. Найбільш дієвим методом трудового виховання у сім'ї є приклад трудової поведінки батьків. Звичайно допомога, порада, прохання, вимога є також важливими методами трудового сімейного виховання, однак ніщо так не виховує дитину як особистий приклад батьків. Від того як батьки ставляться до власної трудової діяльності, побутової праці значною мірою залежить, як діти працюватимуть у майбутньому, як будуть ставитися до праці та людей які її виконують. Змістову основу трудового виховання у сім'ї виконує переважно побутова праця, рідше продуктивна і суспільно корисна. Допомога батькам у хатніх справах, спільне виконання з ними трудової діяльності, дозволяє дитині відчувати свою причетність до турбот сім'ї.

Однак, в домашніх умовах не завжди можна задовольнити потреби дітей у різноманітних видах трудової діяльності, які були б

цікавими, творчими, приносили задоволення і радість. Відповідно, зміст трудового виховання взаємодоповнюється специфічними формами і методами сімейного та шкільного виховання.

Отже, попри спільну мету трудового виховання, його змістове наповнення, методи та форми суттєво різняться в сім'ї та школі. Саме тому, однією з умов ефективного процесу трудового виховання є створення спільного виховного середовища у сім'ї та школі. Але для цього має бути налагоджена ефективна взаємодія між педагогічним колективом та батьківською громадськістю.

Під взаємодією ми розуміємо цілеспрямований багатоаспектний процес взаємовпливів, який полягає в об'єднанні можливостей, зусиль в організації життєдіяльності учнів в контексті трудового виховання. Основою процесу батьківсько-вчительської взаємодії є єдність вимог батьків і вчителів до зростаючої особистості, взаємоповага та довіра один до одного, відповідальність і рівноправне партнерство.

Підкреслимо, що особливого значення встановлення взаємодії має в початкових класах, коли з одного боку батьки найбільш активні, а з іншого діти найбільш чутливі до впливів з боку провідних інститутів виховання. Метою взаємодії педагогічного колективу і батьківської громадськості є підвищення ефективності трудового виховання учнів молодих класів за рахунок цілеспрямованого, всебічного, узгодженого та неперервного педагогічного впливу на особистість молодшого школяра в умовах посилення співпраці між школою та сім'єю.

Головними завданнями взаємодії педагогічного колективу і батьківської громадськості у процесі трудового виховання молодших школярів, на нашу думку, є:

- активізація зацікавленості батьків до взаємодії у процесі трудового виховання молодших школярів;
- інтеграція зусиль сім'ї і педагогічного колективу щодо розвитку особистості дитини;
- спільне обговорення проблемних питань у трудовому вихованні;
- забезпечення участі батьків в організації трудового виховання, залучення батьківської громадськості до навчально-виховного процесу;

- підвищення психолого-педагогічної культури батьків з трудового виховання, поповнення арсеналу їх знань, вмінь і навичок виховної взаємодії з дітьми;
- підвищення відповідальності батьків за трудове виховання дітей;
- презентація успішного досвіду трудового виховання у сім'ї та школі;
- взаємна організація шкільної та позашкільної діяльності дітей, для реалізації мети трудового виховання.

Підсумовуючи викладене вище зазначимо, що специфіка трудового виховання полягає в тому, що воно взаємодоповнюється засобами і методами шкільного і сімейного виховання. Отже, щоб цей процес відбувався ефективно, потрібна узгоджена співучасть провідних інститутів соціалізації дитини. Зміст трудового виховання має забезпечувати включення учнів у узгоджену, різноманітну трудову діяльність (предметно-перетворювальну і практичну) у поєднанні з керованими виховними впливами на них з боку сім'ї та школи, а безпосередньо сам зміст, відповідно до положень концепції «Нова українська школа» (Грищенко, 2016), має ґрунтуватися на розвиваючій цінності трудової діяльності учня, спрямованої на розвиток його ключових компетенцій і піднесення їх до рівня загальнолюдських цінностей.

3.2. Підходи та принципи взаємодії педагогічного колективу та батьківської громадськості.

Проведене нами дослідження особливостей взаємодії педагогічного колективу та батьківської громадськості у процесі трудового виховання молодших школярів дозволило виокремити низку проблемних питань. Так, мета і зміст трудового виховання у сім'ї подекуди не співзвучні із загальноприйнятими в педагогічній науці; відповідальність за трудове виховання дитини батьки часто покладають на педагогів, а ті в свою чергу зосереджуються на отриманні результатів трудового навчання; низька педагогічна культура батьків є перепорою у рівно спрямованому виховному процесі; взаємодія педагогічного колективу і сім'ї є ситуативною і здійснюється опосередковано через учня.

На думку сучасних українських дослідників (Т. Алексеєнко, В. Вороніна, О. Докукіна, В. Кириченко, О. Кіян, А. Колишкіна, Т. Кравченко, Н. Стаднік та ін.) взаємодія батьківської і педагогічної громадськості значно збагачує родинні стосунки, підвищує педагогічну компетентність батьків, сприяє уникненню непорозумінь між суб'єктами виховного процесу та оптимізує навчально-виховний процес завдяки довірі і взаємодопомозі.

В основі такої взаємодії має бути дитина, її інтереси. Саме в такому контексті учні відчуватимуть піклування та захист, і відповідно, тим краще вони розумітимуть мету освіти, тим наполегливіше працюватимуть над розкриттям свого потенціалу, налагоджуватимуть позитивні відносини та визначають свою поведінку у школі. Спільні інтереси школи, сім'ї та громади, створення відповідних умов, піклування про дітей – є основними чинниками успіху учнів, зазначає Н. Голубкова (Голубкова, 2008).

Розвиток успішної взаємодії є процесом демократичним, який передбачає визнання різноманітності інтересів, поглядів та освітнього статусу його учасників. Саме тому, основними науковими підходами у взаємодії сім'ї та школи мають бути особистісно орієнтований та діалогічний. Зазначені підходи на думку Т. Кравченко (Кравченко, 2009; Кравченко, 2013), сприяють партнерському співробітництву всіх учасників взаємодії, задоволенні потреб кожної дитини у самовдосконаленні, орієнтації на самовиховання позитивних, соціально ціннісних якостей, культивуванні творчих доміант діяльності. Запровадження особистісно орієнтованого підходу, пише вчена, під час організації взаємодії сім'ї і школи передбачає: надання дітям і батькам позицій активних суб'єктів взаємодії, за якої вони поставали б не пасивними виконавцями готових рецептів учителя, а самостійними творчими індивідуальностями, кожна з яких може якнайповніше реалізуватися в діалозі з іншими; організацію діяльності, спрямованої на розв'язання кожною дитиною та її батьками особистісно важливих (у плані соціалізації) проблем за підтримки з боку педагога. Відносини «вчитель – учень» за цих умов має вибудовуватися на позитивному стимулюванні, запереченні зовнішнього примусу, партнерському співробітництві, задоволенні потреб кожної дитини у самовдосконаленні в соціально позитивній сфері, орієнтації на

самовиховання позитивних, соціально ціннісних якостей, культивуванні творчих домінант діяльності. Досягти цього можливо за допомогою організації міжособистісного спілкування.

Реалізація особистісно орієнтованого підходу передбачає врахування того, що дитина уособлює не тільки власний досвід, а й суб'єктивний досвід своєї сім'ї. Тому батьки як представники дорослого світу й безпосередні учасники педагогічного процесу також потребують стимулювання педагога до особистої перспективної рефлексії у процесі проживання з дитиною шкільної діяльності. Для цього вчитель має відмовитися від повчання та менторства й перейти до індивідуальної рефлексивної взаємодії з батьками. Діалогічний підхід за своєю сутністю спрямовується на підтримку розвитку самої сутності людини, її реального призначення в житті. Основні ідеї особистісно орієнтованого та діалогічного підходів у взаємодії з батьками передбачають дотримання низки вимог, а саме:

- уміти ставати на позицію батьків, ні в якому разі не звинувачувати їх у поганій поведінці чи незадовільному навчанні дитини, не вимагати їхнього поліпшення, адже на рівні школи і за перше, і за друге відповідальність покладається на вчителя;
- уникати надто негативних оцінок дитини та її поведінки (батьки почасти сприймають таку інформацію як критику на свою адресу), використовуючи натомість техніку «педагогічного захисту»;
- уникати порівнянь конкретної дитини з іншими дітьми і конкретної сім'ї з іншими сім'ями;
- починати спілкування з батьками з висвітлення позитивних моментів, налаштовуючи їх на конструктивний діалог;
- дитина має поставати метою, мотивом і засобом діалогу вчителя і батьків.

В організації взаємодії школи та батьків часто також застосовують комплексний підхід, який передбачає поширення взаємодії на всі ланки педагогічного процесу – навчальну та позаурочну, тісний зв'язок з позашкільним соціальним середовищем, залучення якомога більшої кількості суб'єктів виховного впливу. Особливо важливе значення, зазначає Л. Вороніна (Вороніна, 2005),

має безпосередня участь батьків у шкільних справах. Це підвищує інтерес дітей до заходів, надає їм особливого значення.

Традиційно в педагогіці виділяють наступні принципи взаємодії школи і сім'ї:

1. Принцип пріоритетності підкреслює величезне значення сім'ї у становленні особистості. Відповідно до зазначеного принципу без докорінного поліпшення родинного виховання не можна домогтися значних змін у суспільному вихованні підростаючих поколінь.

2. Принцип громадянськості ґрунтується на усвідомленні педагогами і батьками місця кожної сім'ї у суспільно-державній системі. Родина є основою держави. Родина, рід, родовід, народ – поняття, що розкривають природний шлях розвитку кожної дитини, формування її національної свідомості й громадянської зрілості.

3. Принцип демократизму означає встановлення партнерських взаємин між школою і сім'єю у вихованні дітей. Сьогодні батьки можуть брати участь у вирішенні тих питань, до яких традиційно їх не допускали, – вибору предметів для навчання, визначення обсягів їх вивчення, складання навчальних планів, зміни термінів і тривалості навчальних семестрів і канікул, вибору профілю школи, виробленню внутрішкільних статутів, розробці системи заходів по забезпеченню дисципліни, праці, відпочинку, харчування, медичного обслуговування школярів, системи заохочень і покарань тощо.

4. Принцип гуманізації взаємин педагогів і батьків, що передбачає: опору на позитивні якості батьків і дітей; здійснення дій, спрямованих на зміцнення і підвищення авторитету батьків; довіру до виховних можливостей батьків; неприпустимість необережного втручання в життя сім'ї; опору на сильні сторони сімейного виховання, орієнтація на успішний оптимістичний настрій у вирішенні проблем виховання, опору на позитивні якості дитини, орієнтацію на успішний розвиток особистості.

5. Принцип ретроспективності орієнтує на осмислення і використання історичного досвіду виховання в українській родині. Цей досвід повинен використовуватись, насамперед, для виховання поваги і відданості своїм батькам, сім'ї, родині; для розуміння

і відчуття духовної єдності поколінь; формування національної гідності і честі, основ вселюдської і народної моралі, готовності до праці в умовах ринкових відносин, повноцінного естетичного, фізичного та інтелектуального розвитку, шанування культу предків, традицій і звичаїв народу.

6. Принцип педагогізації батьків передбачає, що одним із головних завдань школи залишається педагогічна просвіта батьків (Мойсеюк, 2007).

Серед принципів Нової української школи Міністерство освіти і науки України декларує педагогіку партнерства, що ґрунтується на співпраці суб'єктів виховного процесу. В основі педагогіки партнерства – спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем і батьками. Учні, батьки та вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними й зацікавленими співниками, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат. Стосунки партнерства складаються там, де діти і дорослі об'єднані спільними поглядами і прагненнями. Педагогіка партнерства бачить в учневі добровільного і зацікавленого соратника, однодумця, рівноправного учасника педагогічного процесу, турботливого і відповідального за його результати. Між учителем, учнями і батьками має встановитися партнерські відносини, тонка взаємодія на засадах співпраці і співтворчості. А це передбачає стимулювання позитивних інтелектуальних почуттів, вибору учнями навчальних завдань та спонукання їх до самооцінки, самопізнання і самовдосконалення в різних видах діяльності.

Сучасне навчання і виховання учнів вимагає нової педагогічної етики, визначальною рисою якої є взаєморозуміння, взаємоповага та творче співробітництво вчителя та учня. Ця етика утверджує не рольове, а особистісне спілкування (підтримка, співпереживання, утвердження людської гідності, довіра); зумовлює використання особистісного діалогу як домінуючої форми навчального спілкування, спонукання до обміну думок, вражень, моделювання життєвих ситуацій; включає спеціально сконструйовані ситуації вибору, авансування успіху, самоаналізу, самооцінки, самопізнання. Принципово важливою є орієнтація партнерської діяльності вчителя та учня на розвиток творчості –

творчої активності, творчого мислення, здібностей до адекватної діяльності в нових умовах. Основні принципи: повага до особистості; доброзичливість і позитивне ставлення; довіра у відносинах, стосунках; діалог – взаємодія – взаємоповага; розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків); принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей) (Про освіту, 2017; Грищенко, 2016; Ніколенко, 2018; Педагогіка партнерства, 2018).

Відповідно до педагогіки партнерства має бути створено загальне виховне «поле» навколо дитини, яке ґрунтується на узгодженості дій батьків і педагогів; взаємній домовленості між батьками і педагогами про основи виховання школяра; емоційному відгуку на події, що відбуваються як зі школярем, так і з сім'ями окремих учнів; єдності вимог і стилю ставлення до дитини; взаємному оповіщенні про значимі події в житті дитини; виконанні прохань педагогів з боку сім'ї і виконанні прохань батьків на адресу вчителів, наданні взаємних послуг; спільній діяльності педагога, дітей та батьків (Вознюк, 2018; Соціальна педагогіка, 2008).

Структура здійснення взаємодії педагогічного колективу та батьківської громадськості.

В контексті викладеного вище наголосимо, що ефективна взаємодія між батьківською громадськістю та педагогічним колективом у трудовому вихованні молодших школярів можлива лише тоді, коли всі суб'єкти виховного процесу об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними й зацікавленими рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат. Підкреслимо, що свобода і відповідальність у стосунках між учасниками навчально-виховного процесу лежать в основі концепції «Нова українська школа» (Грищенко, 2016; Педагогіка партнерства, 2018).

Зазначене передбачає постійний діалог між педагогами і батьками в основі якого толерантність, розуміння, співучасть, відкритість, добровільність, здатність до взаємодії. Така взаємодія має здійснюватись за чітким алгоритмом: знайомство учасників взаємодії, виявлення виховних можливостей один одного (визначення спільних цінностей), визначення мети, завдань взаємодії,

обговорення їх (вироблення та дотримання єдиних вимог до дітей, єдиної лінії в трудовому вихованні), вироблення і узгодження спільного плану дій, організація та здійснення взаємодії у різних формах, контроль за здійсненням взаємодії з усіх сторін, корекція цього процесу.

На думку науковців (Гриджук, 2017; Докукина, 1993; Кириченко, 2013; Кравченко, 2009), перший етап має включати вивчення умов сімейного виховання, виховного потенціалу сім'ї, характеру, типу стосунків між батьками та дітьми, структури спільного дозвілля членів сім'ї, форм і методів, що застосовуються батьками у вихованні дітей, педагогічної культури батьків, рівня батьківського контролю, готовності батьків до взаємодії з навчальним закладом тощо. Особлива увага на цьому етапі приділяється визначенню цільових установок батьківської громадськості у трудовому вихованні, готовності батьків виконувати педагогічні доручення, брати безпосередню участь у шкільному трудовому вихованні учнів.

Наступний етап пов'язаний з узгодженням мети, завдань, спільного плану дій. Відповідно до особливостей виховного потенціалу сімей здійснюється добір форм і методів співпраці з сім'ями. В подальшому відбувається безпосередня взаємодія. На останньому етапі – моніторинг ефективності взаємодії, та при необхідності корекція окремих складових зазначеного процесу.

Зауважимо, що зазначені етапи не є сталими. Так, впродовж всього процесу взаємодії педагогічного колективу і батьківської громадськості відбувається підвищення виховного потенціалу сім'ї, взаємне інформування про успіхи та невдачі, визначення проблемних позицій, виявлення неефективних елементів, визначення причин неефективності, обговорення результатів спільної роботи.

3.3. Ефективні форми та методи взаємодії педагогічного колективу та батьківської громадськості у процесі трудового виховання молодших школярів.

Для здійснення процесу взаємодії мають застосовуватися різноманітні форми індивідуальної, групової та масової роботи, які різняться за змістом відповідно до етапів алгоритму взаємодії. Форми і методи взаємодії Т. Кравченко (Кравченко, 2009) трактує як способи продукування дій педагогів і батьків, їх поєднання та

реалізацію з метою надання батькам кваліфікованої педагогічної допомоги у складних життєвих ситуаціях; ознайомлення батьків із концепцією розвитку школи, освітньою програмою, з проектами, до участі в яких залучається школа; змістом навчальних курсів. Найбільш поширеними серед них є: лекції, бесіди, педагогічні практикуми; конференції з обміну досвідом, диспути, дискусії, зустрічі «за круглим столом», вечори, консультації; відкриті уроки; виконання батьками конкретних доручень, пов'язаних із вихованням дітей; спільні заняття батьків і дітей (гуртки, секції, студії, походи, екскурсії) тощо.

Так, на етапі знайомства учасників взаємодії доцільним будуть такі методи, як: опитування, бесіди, відвідування сім'ї учня, спостереження за поведінкою учня в контексті вимог трудового виховання, експертні оцінки. Особлива увага на цьому етапі приділяється визначенню цільових установок батьківської громадськості у трудовому вихованні, готовності батьків виконувати педагогічні доручення, брати безпосередню участь у шкільному трудовому вихованні учнів. На даному етапі батьки та вчителі обмінюються інформацією про дитину з акцентуванням уваги на її позитивних якостях та подальших перспективах розвитку.

На наступному етапі (узгодження мети, завдань, спільного плану дій) застосовують індивідуальні та групові форми зустріч з батьками дітей: збори, семінари, лекторії, консультації. Метою зазначених заходів є: підвищення педагогічної культури батьків, їх психолого-педагогічної компетентності в сімейному вихованні, вироблення єдиних підходів сім'ї і школи до трудового виховання дітей. Наприклад, педагогічний лекторій, передбачає оволодіння батьками систематичними знаннями з конкретних проблем у трудовому вихованні. Семінари дають змогу розглянути різні підходи до вирішення актуальних проблем трудового виховання. Збори батьків допомагають обговорити проблемні питання, спільно визначити і узагальнити громадську думку щодо вирішення завдань трудового виховання молодших школярів, визначити план дій, перспективний план спільної роботи (Кравченко, 2009; Мерзлякова, 2008).

Найбільш доцільними формами і методами етапу безпосередньої взаємодії з батьками, на нашу думку, є інноваційні форми ро-

боти з сім'єю (тренінги, дискусивні клуби, групи взаємопідтримки, консультативні бесіди). Саме останні форми дозволяють в повній мірі реалізувати окреслені вище підходи та принципи між всіма суб'єктами взаємодії. Так, тренінг батьківської компетентності дає змогу уточнити сутність проблем у вихованні дитини, відрефлексувати власну поведінку у вихованні дитини, обмінятися досвідом виховання, з'ясувати типові помилки у вихованні, отримати дієві поради від інших батьків, відчутти себе частиною громади. Спільний тренінг батьків і дітей дає змогу спільно прожити кілька годин у цікавій взаємодії. Тренінгові заняття дітей і їхніх батьків дозволяють по-новому будувати взаємини, сприяють розумінню інтересів і потреб дітей та вимог батьків, змінюють значимість авторитету батьків (Губенко, & Мельничук, 2006). Дискусивні клуби дають змогу батькам вільно висловлювати власну думку, обмінюватися досвідом, підвищують мотивацію батьків до взаємодії зі школою. Консультативні бесіди (можуть бути груповими і індивідуальними) сприяють максимальній індивідуалізації існуючої проблематики, і відповідно, знаходження найбільш оптимальних шляхів її вирішення. Головною вимогою до зазначених форм роботи є добровільність, активність, і взаємна зацікавленість.

Зауважимо, що окремим напрямком зазначеного етапу є підвищення мотивації батьків до дієвої взаємодії. Адже, як засвідчили результати проведеного нами дослідження, більше ніж 80% опитаних батьків усвідомлюють необхідність взаємодії з педагогічним колективом у процесі трудового виховання дітей, однак лише 34% із них виявили зацікавленість до участі у спільній реалізації завдань трудового виховання. Наші результати підтверджуються багатьма дослідниками, які поділяють батьків на три групи. Першу групу складають батьки – помічники у виховній роботі з дітьми. Вони зацікавлені у взаємодії з вчителями, активні, відповідальні і готові в будь-яку хвилину прийти на допомогу. Друга група батьки – потенційні помічники, вони виявляють періодичну активність, з педагогічним колективом взаємодіють ситуативно. До третьої групи належать батьки, які не виявляють бажання взаємодіяти з педагогічним колективом, іноді вороже ставляться до вимог педагогів.

Отже, ефективне партнерство можливе за сформованості у батьків готовності до взаємодії зі школою на паритетних засадах, з опорою на розуміння того, які завдання трудового виховання краще виконує школа, які – сім'я, а для виконання яких необхідна взаємна співпраця всіх учасників навчально-виховного процесу.

Відповідно, актуальним напрямком взаємодії залишається підвищення педагогічної компетентності батьків, підвищення рівня їх готовності до взаємодії зі школою на паритетних засадах. Найбільш типовими помилками батьків на всіх етапах може бути недооцінка важливості трудового виховання, применшення значення ролі праці в житті людини, незнання вікових особливостей молодших школярів, незнання змісту праці відповідно до вікових особливостей, відсутність систематичних обов'язкових доручень у дитини тощо. З іншого боку, у взаємодії педагогічного колективу і батьківської громадськості важлива роль належить індивідуальним формам роботи, що потребує майстерності, педагогічного такту, прагнення вчителя до постійного саморозвитку і самовдосконалення.

Використані джерела.

1. Апанасенко, В., & Василенко, О. (2015). Особливості поведінки дітей, батьки яких працюють за кордоном. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. Ужгород, 35, 18-20.
2. Бех, І.Д. (2012). Особистість в духовному розвитку. *Навчальний посібник*. Київ. «Академвидав». 256.
3. Вознюк, О.В. (2018). Аналіз співробітництва і партнерства як орієнтирів концепції «Нова українська школа». *Підготовка фахівців у контексті становлення Нової української школи*. (За ред.) В. Є. Литньова, Н. Є. Колесник, & Т.В. Завязун. Житомир. ФОП «НМ ЛЕВКОВЕЦЬ». 1(2), 29-37.
4. Волкова, Н.П. (2001). Педагогіка. *Навчальний посібник*. Київ. «Академія». 220-223.
5. Вороніна, Л.П. (2005). Взаємодія школи й сім'ї в екологічному вихованні. *Шкільний Світ*. 18/19(290/291), 3-25.
6. Голубкова, Н.Л. (2008). Розвиток партнерства школи, сім'ї, та громади: американський досвід. *Зб. наук. пр. «Педагогічні науки»*. Суми. СумДПУ ім. А. С. Макаренка. 3, 16-22.
7. Гросс-Ло, Кристина (2018). Родители без границ *Секреты воспитания со всего мира*. Взято з: <https://azbyka.ru/deti/roditeli-bez-granits-sekret-y-vo-spitaniya-so-vsego-mira-kristina-gross-lo#n1>. Назва з екрана.

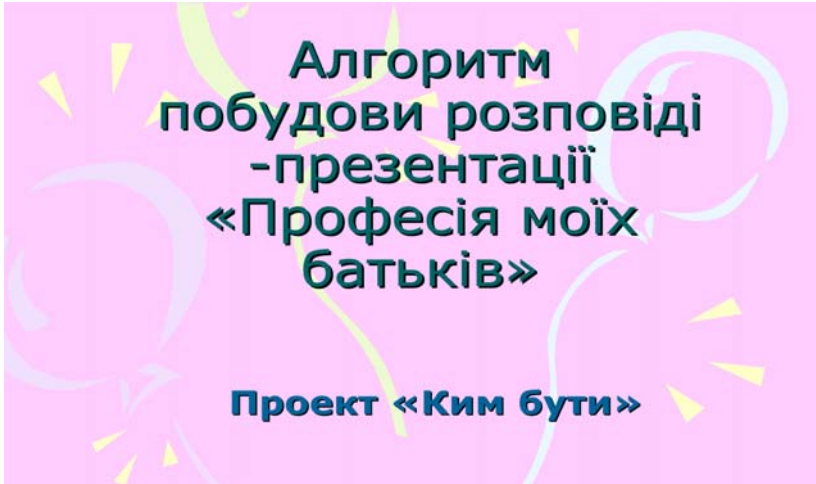
8. Гриджук, Н.О. (2017). *Взаємодія школи і сім'ї як важлива складова формування особистості*. Взято з: http://vseukrconf.blogspot.com/2017/09/normal-0-false-false-false-ru-x-none-x_93.html. Назва з екрана.
9. Губенко, О.О., & Мельничук, Л.Б. (2006). Інтерактивні форми роботи з батьками першокласників. *Метод. збірник*. Тернопіль. «Навчальна книга – Богдан» 48.
10. Докукина, Е. М. (1993). Взаимодействие семьи и школы в формировании нравственных основ поведения младших школьников. (Дис. канд. пед. наук). Киев. 134.
11. Эбехард, Дэвид (2018). *Дети у власти: как мы растим маленьких тиранов, которые управляют нами*. Взято з: https://bookz.ru/authors/devide-behard/deti-u-v_204/1-deti-u-v_204.html. Назва з екрана.
12. Єзерницький, Л.Й., & Ренке, С.О. (2010). Характеристика взаємовідносин між батьками та дітьми. *Проблеми сучасної психології: зб.наук. праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України*. Кам'янець-Подільський. «Аксіома». 9, 74-86.
13. Закон України «Про освіту». №2145-VIII. (2017). Взято з <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
14. Кириченко, В.І. (2013). Організація партнерської взаємодії навчального закладу і батьків учнів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 17(1), 319-326.
15. Кравченко, Т.В. (2013). Основні підходи до організації взаємодії сім'ї та школи як фактора соціалізації дітей шкільного віку. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 47, 136-142.
16. Кравченко, Т.В. (2009). Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи. *Монографія*. Київ. «Фенікс», 416.
17. Кравченко, Т.В. (2009). *Особливості взаємодії сім'ї та школи у формуванні особистості дитини*. Взято з: http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob_l_silsk_shkolu/11/visnuk_20.pdf. Назва з екрана.
18. Грищенко, М. (Ред.) (2016). *Концепція «Нова школа. Простір освітніх можливостей»*. Взято з: http://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/Anonces/2016/nova_shkola_proekt.pdf.
19. Комар, Т.В., Василенко, О.М., & Лунков, О.М. (2017). Виховання дітей в дистантних сім'ях як психолого-педагогічна проблема. *Зб. наук. пр. Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «УкрАІНА»*. 13, 33-36.
20. Макаренко, А.С. (1980). Книга для батьків. Київ. «Рад. школа». 327.
21. Мерзлякова, О.Л. (2008). Інтерактивні заняття психолога з батьками. *Шкільний світ*. 120.

22. Міляєва, В. (2018). *Взаємодія сім'ї і школи як психолого-педагогічна проблема*. Взято з: <http://www.politik.org.ua/vid/-magcontent.php3?m=6&n=64&c=1446>. Назва з екрана.
23. Мойсеюк, Н.Є. (2007). Педагогіка. *Навчальний посібник*. Київ. «Б.В.». 655.
24. Ніколенко, Л. (2018). *Педагогіка партнерства як умова реалізації завдань розвитку особистості дитини у контексті Нової української школи*. Взято з: <http://lib.iitta.gov.ua/710749/1>. Ніколенко_Методист_Ст. pdf. Назва з екрана.
25. *Педагогіка партнерства* (2018). Взято з: <http://www.internatputivl.narod.ru/2017-2018/veresen/nova/02-11-2016-nush2016-koriya.pdf>. Назва з екрана.
26. Прудэй, В. (2018). *Дети правят миром, получают все и не знают слов «надо делать»*. Взято з: <https://www.pravmir.ru/deti-pravyat-mirom-poluchayut-vse-i-ne-znayut-slov-nado-delat/>. Назва з екрана.
27. Рацул, А. (2014). Основні принципи і завдання стратегії сімейного виховання. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кіровоград. «РВВ КДПУ ім. В. Винниченка». 134, 192-197.
28. Сиса, О.І. (2016). Взаємодія школи і сім'ї у вихованні та розвитку учнів початкових класів. *Таврійський вісник освіти*. 4, 162-167.
29. *Соціальна робота*. (2004). (За ред.) Т. Семигіної та І. Григи. Київ. Вид. дім «Києво-Могилянська академія». 260.
30. Соціальна педагогіка. *Мала енциклопедія*. (2008). (За ред.) І. Д. Звереві. Київ. «Центр учбової літератури». 336.
31. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів. *Навч.-метод. посібн.* (2007). (За ред.) К. Б. Шевченко, І. М. Трубавіної, & І. І. Цушка. Київ. ФОП «Купріянова». 240.
32. Стаднік, Н. (2014). Взаємодія сім'ї і школи: сутність, принципи, напрями, способи реалізації. *Матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2013 рік: «Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал»*. Івано-Франківськ. «НАІР». 4, 231-234.
33. Степанова, Л.В. (2008). Методика трудового навчання в початкових класах. *Навчально-методичні матеріали для ступеневої підготовки вчителів початкових класів у вищих педагогічних закладах освіти*. Івано-Франківськ. 124.
34. Столярчук, О.А. (2015). Психологія сучасної сім'ї. *Навч. посіб.* Кременчук. «ПП Щербатих О. В». 85-93
35. Устинова, Н.В. (2015). Взаємодія школи та сім'ї у вихованні дітей і молоді в сучасних умовах реформування освіти в Україні. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітніх школах*. 40, 442-451.

ДОДАТКИ

Додаток 1

АЛГОРИТМ ПОБУДОВИ РОЗПОВІДІ ДО ПРОЕКТУ «ПРОФЕСІЯ МОЇХ БАТЬКІВ»

ПРЕЗЕНТАЦІЯ ПРОЕКТУ НА ТЕМУ:
«НАША МАМА – МЕДСЕСТРА»

Наша мама - медсестра

Автори:

Марков Максим,
Марков Діма,
6 років, 1-А КЛАС
ЗОШ №1 м. ВИШГОРОД

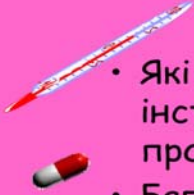
Ми хотіли

Дізнатись:

- о Чим займається на роботі наша мама?
- о Які бувають лікарі?
- о Для чого потрібні лікарі?

Ми побачили:

- Які медичинські інструменти є в процедурному кабінеті
- Багато дітей бояться лікарів і медсестр
- Лікарі та медсестри дуже потрібні маленьким дітям
- Айболіт із книжки дуже схожий на хірурга Володимира Петровича

Для цього ми:

- **Сходимо** з мамою до неї на роботу в дитячу поліклініку
- **Дізнаємось**, яку роботу мама виконує в процедурному кабінеті
- **Прочитаємо** назви всіх кабінетів і дізнаємось, які лікарі лікують дітей
- **Запитаємо** самого головного лікаря, чим годувати нашого котика Барсика
- **Прочитаєм** казку «Ойболить»

Наша мама

Ми дізнались, що у лікарів бувають різні професії!

Вони лікують:

- ніс та горло,
- легені,
- серце,
- простуду,
- очі,
- подряпини
- шкіру
- алергію

Ми зрозуміли:

- Барсика необхідно показати лікарю, який лікує тварин
- Такого лікаря називають ветеринаром
- Нашему котику необхідно пити тепле молоко
- Ми також будемо пити молоко, щоб у нас не боліло горло

Ми навчилися:

- Готувати розчин для полоскання горла:
Розчин: 1 стакан теплої води, 1 ложка чайної соди, 1 ложка морської солі
- Намазувати рани зелінкою
- Готувати лікувальний коктейль від простуди
Коктейль: 1 стакан горячого молока, 1 ложка меда, 1 ложка масла
- Вимірювати температуру тіла
- Ставити гірчичники нашemu ведмедику

**Діагностичні методики з профорієнтаційної роботи для учнів
молодшого шкільного віку**

Профорієнтаційна робота з молодшими школярами має специфічний характер і відрізняється від роботи з учнями середніх та старших класів. Специфіка насамперед полягає в тому, що при роботі з учнями молодшого шкільного віку не ставиться ціль безпосередньо підвести учнів до вибору певної професії, а лише підготувати основу для цього вибору.

Одним із напрямків роботи на цьому віковому етапі є раннє виявлення нахилів, інтересів, зацікавлень учнів тим чи іншим предметом, видом трудової діяльності людей з метою подальшої професійної орієнтації. Нами за основу були взяті методики які запропоновані М. Графіноюю.

(Графінова, М.А. (2016). Вибір майбутньої професії: банк даних діагностичних методик з профорієнтаційної роботи для учнів молодшого, середнього та старшого шкільного віку. *Методичний збірник*. Богуслав. «РМК». 59.)

Анкета «Моя улюблена справа»

Мета: виявити найбільш популярні заняття в учнів.

Інструкція: учні відповідають на запитання (усно, письмово, за допомогою малюнка, пантоміми):

1. Твоє улюблене заняття.
2. Що ти любиш робити більш за все?
3. Що вмієш робити сам, своїми руками? Підкресли відповідні тобі дії:
 - а) прати, прасувати, мити посуд, витирати пил;
 - б) в'язати, вишивати, шити;
 - в) працювати в городі, поливати квіти;
 - г) доглядати за папугами, рибками, кошеним, щеням;
 - д) працювати з різними інструментами: ножем, рубанком, ножицями;
 - е) готувати їжу;
 - ж) малювати, випалювати, випилювати;
- з) що ще вмієш робити? (учням надається можливість продовжити перелік справ, які він/вона виконує самостійно).

Варіації: із запропонованих питань можна відібрати лише окремі або об'єднавши їх в анкету, враховуючи вікові особливості учнів.

Анкета «Улюблена професія»

Мета: Виявити професійні уподобання дітей

1. Ким ти хочеш бути?
2. Хто тобі про цю професію розповідав?
3. Які книги ти прочитав (тобі читали), щоб більше дізнатися про цю професію?
4. Про які професії ти хотів би дізнатися?
5. Які професії, на твоїй, погляд популярні та актуальні?

Футболіст

Актор

Вчений

Водій

Співак

Лікар

Бухгалтер

Учитель

Стоматолог

Музикант

Поліцейський

Балерина

Продавець

Перукар

Дизайнер

Військовий

Сантехнік

Косметолог

Електрик

Майстер манікюру

Спостереження за малюнками

Мета: оцінити, наскільки учні засвоїли основні елементи професії.

Матеріали: папр А-4, олівці, маркери.

Інструкція: на початку заняття дітям пропонується намалювати, людину, яка виконує визначену роботу. У лівій частині аркуша А 4 протягом 4-5 хвилин зобразити інструменти, речі, одяг тощо, що використовує людина даної професії; а наприкінці заняття – у правій частині вони зображують свої уявлення після проведення заняття. Порівняльний аналіз дозволить оцінити ефективність заняття.

Опитувальник «Ким бути?»

Мета: виявити інтерес дітей до професій, роду занять, визначити мотиви їх вибору.

Інструкції:

1. Намалювати, майбутню професію, під малюнком написати (для тих дітей, які це вміють), що саме вони намалювали (підпис дозволить краще і швидше зрозуміти зміст малюнка).

2. Написати міні-розповідь (казку) «Ким я хочу стати і чому?».

3. Намалювати малюнок «Моя мама (мій тато) на роботі».

У процесі обробки матеріалів вчитель може діагностувати:

- класифікацію професій (за змістом праці, за рівнем освіти, за характером праці: виконавський або творчий);
- класифікацію мотивів вибору професій (престижність, вплив ЗМІ, мода, інтерес до професії за зовнішніми, наочним ознаками);
- порівняння малюнків і відповідей дітей (з'ясувати, наскільки вони збігаються за змістом);
- вплив на вибір професії прикладу батьків (звернути увагу, чий приклад виявився найбільш близьким для дитини. Подібні узагальнення можуть виявитися дуже цінними в організації профорієнтаційної роботи не тільки з дітьми, але і з батьками).

5. Запропонувати закінчити речення: «Я хотів би стати тому, що ...», «Коли я виросту, я стану ...», «Що ти знаєш про професії ...?», «Хто працює на будівництві?», «Що означає бути професіоналом?» (відповіді учнів допоможуть виявити певні уявлення про їхню професійну орієнтацію, бачення власного майбутнього. Питання тесту можуть діагностувати і рівень знань дитини про світ професій).

6. Ігрова методика «Вгадайка». Дітям пропонується обіграти професію, що подобається показавши її за допомогою пантоміми, загадати про неї загадки або прочитати вірші, заспівати про неї уривок з пісні.

У процесі обробки результатів дитячих робіт педагог звертає увагу, наскільки точно їм вдалося показати професію, чи вміють вони в ній виділити суть, які прийоми використовують для обігравання, показу, «захисту» професії.

Карта інтересів для молодших школярів

Мета. Виявити спрямованість інтересів, здібності та характер обдарованості дитини.

Педагог, скориставшись даною методикою, може отримати первинну інформацію про спрямованість інтересів молодших школярів. Це у свою чергу, дасть можливість об'єктивніше судити про здібності та характер обдарованості дитини. Щоб отримана інформація була об'єктивна, доцільно провести по даній методиці опит не лише дітей, але й їх батьків. Для цього необхідно заготовити листи відповідей за кількістю учасників. Обстеження можна провести колективно. Інструкції прості і не зажадають великих зусиль для вивчення. Обробити результати можна також протягом короткого часу.

Інструкція для дітей.

У правому верхньому кутку аркуша відповідей запишіть свої ім'я і прізвище. Відповіді на питання поміщайте в клітинках. Відповідь на перше питання поміщайте в клітинці під номером 1, відповідь на друге питання в клітинці під номером 2 і так далі Всього 35 питань. Якщо те, про що говориться, вам не подобається, ставте знак «-», якщо подобається – «+», якщо дуже подобається, ставте «+ +».

Інструкція для батьків.

Для того, щоб дати вам правильну пораду і конкретні рекомендації для розвитку здібностей вашої дитини, нам потрібно знати його схильності. Вам пропонується 35 питань, подумайте і відповідайте на кожне з них прагнучи не завишувати і не занижувати можливості дитини. Для більшої об'єктивності порівняйте його з іншими дітьми того ж віку.

На бланку відповідей запишіть свої ім'я і прізвище. Відповіді поміщайте в клітинках, номери яких відповідають номерам питань. Якщо те, про що говориться в питанні не подобається (на ваш погляд) дитині, ставте в клітинці – «-»; якщо подобається – «+»; дуже подобається – «+ +». Якщо з якої-небудь причини вам важко відповісти, залиште дану клітинку незаповненою.

Питання складені відповідно до умовного ділення схильностей дитини на сім сфер:

1. Математика і техніка (1-й стовпчик в аркуші відповідей);
2. Гуманітарна сфера (2-й стовпчик);
3. Художня діяльність;
4. Фізкультура і спорт;

5. Комунікативних інтересів;
6. Природа і природознавство;
7. Домашніх обов'язків, працю по самообслуговуванню.

Дана методика, окрім діагностичної функції, допоможе у вирішенні і корекційно-педагогічних завдань, отримані результати можуть бути дуже корисні як опорна схема для подальших спостережень за дитиною. З їх допомогою легко зробити розвиток дитини всебічним і гармонійним.

Обробка результатів

Порахуйте кількість плюсів і мінусів по вертикалі (плюс і мінус взаємно скорочуються). Домінування там, де більше плюсів. При підведенні підсумків і особливо при формулюванні висновків слід зробити поправку на об'єктивність випробовуваних. Необхідно враховувати також, що в обдарованої дитини інтереси у всіх сферах можуть бути однаково добре виражені, при цьому в ряду дітей може спостерігатися відсутність схильностей до яких-небудь сфер. В такому випадку слід вести мову про який-небудь певний тип спрямованості інтересів дитини.

Дана методика може активізувати роботу з батьками. Підштовхнути їх до вивчення інтересів і схильностей власних дітей, дати їм можливість, принаймні, задуматися над цією складною проблемою. Інтересним буде також зіставлення відповідей дітей та їх батьків. Це дозволить створити об'єктивнішу картину спрямованості інтересів дитини і виявить зони для коректувальної роботи як з дітьми, так і з їх батьками.

Аркуш запитань

1. Чи подобається вирішувати логічні завдання і завдання на кмітливість.
2. Чи подобається слухати або читати самостійно казки, розповіді, повісті.
3. Чи подобається співати, грати на музичних інструментах.
4. Чи подобається займатися фізкультурою.
5. Чи подобається разом з іншими дітьми грати в різні колективні ігри.
6. Чи подобається слухати або читати розповіді про природу.
7. Чи подобається робити що-небудь на кухні (мити посуд, допомагати готувати їжу).

8. Чи подобається грати з технічним конструктором.
9. Чи подобається вивчати іноземну мову, цікавитися і користуватися новими незнайомими словами.
10. Чи подобається самостійно малювати.
11. Чи подобається грати в спортивні, рухливі ігри.
12. Чи подобається керувати іграми.
13. Чи подобається ходити в ліс, на поле, спостерігати за рослинами, тваринами.
14. Чи подобається ходити в магазин за продуктами.
15. Чи подобається слухати або читати книги про техніку (машини космічні кораблі).
16. Чи подобається грати в ігри з відгадуванням слів (назв міст, тварин).
17. Чи подобається самостійно вигадувати історії, казки, розповіді.
18. Чи подобається дотримуватися режиму дня, робити зарядку вранці.
19. Чи подобається розмовляти з новими незнайомими людьми.
20. Чи подобається доглядати акваріум, рослини, домашніх тварин (кішку, собаку та ін.), птиць, допомагати їм, лікувати їх.
21. Чи подобається прибирати за собою книги, зошити, іграшки.
22. Чи подобається конструювати, малювати проекти літаків, кораблів.
23. Чи подобається знайомитися з історією (відвідувати історичні музеї).
24. Чи подобається самостійно без спонуки дорослих займатися різними видами художньої творчості.
25. Чи подобається читати або слухати книги про спорт, дивитися спортивні телепередачі.
26. Чи подобається пояснювати щось іншим дітям або дорослим людям (переконувати, сперечатися, доводити свою думку).
27. Чи подобається доглядати домашні рослини.
28. Чи подобається допомагати дорослим робити прибирання в квартирі (витирати пил, підмітати підлогу і т.д.).
29. Чи подобається рахувати самостійно, займатися математикою в школі.

30. Чи подобається знайомитися з суспільними явищами і міжнародними подіями.

31. Чи подобається брати участь в постановці спектаклів.

32. Чи подобається займатися спортом в секціях і гуртках.

33. Чи подобається допомагати іншим людям.

34. Чи подобається працювати в саду, на городі, вирощувати рослини.

35. Чи подобається допомагати і самостійно шити, вишивати, прати.

Аркуш відповідей

Дата _____ Прізвище, ім'я _____

1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30	31	32	33	34	35

Тест «Творчі схильності учня»

Мета: визначити характер творчих здібностей учня.

Вік учнів: 7-12 років.

Обладнання: роздруковані бланки тексту, олівці чи ручки.

Інструкція: учень має уважно прочитати кожне ствердження, обвести слово «так», якщо він згоден, слово «ні», якщо написане не співпадає з його думкою.

1.	Я люблю складати власні пісні.	Так	Ні
2.	Я люблю гуляти один.	Так	Ні
3.	Мої мама й тато люблять грати зі мною.	Так	Ні
4.	Я ставлю багато запитань.	Так	Ні
5.	Твір розповідей і казок – нікчемне заняття.	Так	Ні
6.	Я люблю, щоб у мене було один або двоє друзів.	Так	Ні
7.	Я нічого не маю проти, якщо іноді змінюються правила гри.	Так	Ні
8.	У мене є кілька дійсно гарних ідей.	Так	Ні
9.	Я люблю малювати.	Так	Ні
10.	Я люблю справи, які важко робити.	Так	Ні
11.	Сонце на малюнку повинне бути завжди жовтим.	Так	Ні
12.	Я люблю розбирати прилади та іграшки, щоб зрозуміти, як вони працюють.	Так	Ні

13.	Мені більше за все подобається розфарбовувати ма- люнки розмальовок, ніж малювати самому.	Так	Ні
14.	Легкі загадки – найцікавіші.	Так	Ні
15.	Іноді тато або мама займаються чим-небудь разом зі мною.	Так	Ні
16.	Я люблю дізнаватись нове про тварин.	Так	Ні
17.	Мій тато любить робити що-небудь по господарству.	Так	Ні
18.	Я не люблю, коли інші діти ставлять багато запитань.	Так	Ні
19.	Важко знайти собі заняття, коли перебуваєш на самоті.	Так	Ні
20.	Мій тато вважає, що я зазвичай чиню правильно.	Так	Ні
21.	Я люблю розповіді про давнину.	Так	Ні
22.	Я охочіше граю в старі ігри, ніж у нові.	Так	Ні
23.	Якщо те, що я хочу зробити виявляється важким, я відмовляюся від цієї ідеї й беруся за що-небудь інше.	Так	Ні
24.	Я завжди граю з друзями, один я не люблю грати.	Так	Ні

Обробка отриманих результатів. За кожную відповідь «так» нараховується 1 бал, за відповіді «ні» – 0 балів. Увага! У пунктах 5, 6, 11, 13, 14, 18, 19, 22, 23, 24 оцінювання проводиться у такий спосіб: за відповідь «так» нараховується 0 балів, а за відповідь «ні» – 1 бал. Це робиться тому, що у зазначених пунктах затверджується ознака, протилежна тій, що визначається. Схильність дитини до творчості складається з таких його якостей, як розмаїття інтересів, незалежність і гнучкість розуму, допитливість, наполегливість. Нарешті, істотне значення має й обстановка в родині дитини. Проаналізуємо ці якості.

1. Розмаїття інтересів.

Підрахувати загальну суму балів учня в пунктах 1, 5, 9, 16, 21. Кількість набраних балів відповідає ступеню виразності розмаїтості інтересів дитини:

I ступінь – 0-1 бал (слабко виражений);

II ступінь – 2-3 бали (виражений середньо);

III ступінь – 4-5 балів (явно виражена).

2. Незалежність.

Підрахувати загальну суму балів за відповіді дитини в пунктах 2, 8, 11, 13, 19, 24. Кількість набраних балів відповідає рівню незалежності дитини:

- I ступінь – 0-1 бал (слабко виражений);
- II ступінь – 3-4 бали (виражений середньо);
- III ступінь – 5 балів (явно виражена).

3. Гнучкість, пристосовність.

Порахувати загальну суму балів за відповіді дитини в пунктах 6, 7, 22. Кількість набраних балів відповідає ступеню виразності гнучкості поведінки дитини:

- I ступінь – 0-1 бал (виражений слабо);
- II ступінь – 2 бали (виражений середньо);
- III ступінь – 3 бали (виражений явно).

4. Допитливість.

Порахувати загальну суму балів за відповіді дитини в пунктах 4, 12, 18. Кількість набраних балів відповідає ступеню виразності допитливості дитини:

- I ступінь – 0-1 бал (виражений слабо);
- II ступінь – 2 бали (виражений середньо);
- III ступінь – 3 бали (виражений явно).

5. Наполегливість.

Підрахувати загальну суму балів за відповіді дитини в пунктах 10, 14, 23. Кількість набраних балів відповідає ступеню виразності наполегливості дитини:

- I ступінь – 0-1 бал (виражений слабо);
- II ступінь – 2 бали (виражений середньо);
- III ступінь – 3 бали (виражений явно).

6. Відомості про сімейну обстановку.

Підрахуйте загальну суму балів за відповіді дитини в пунктах 3, 15, 17, 20. Кількість набраних балів відповідає ступеню сприятливого впливу сімейної обстановки для розвитку творчих нахилів дитини:

- I ступінь – 0-1 бал (мало сприяє);
- II ступінь – 2 бали (сприяє середньо);
- III ступінь – 3 бали (явно сприяє).

Методика

«Використання методу спостереження для оцінки вольових якостей»

(методика розроблена А. І. Висоцьким)

Досить повну характеристику вольової активності суб'єкта можна отримати, спостерігаючи за його наполегливістю, ініціативністю, рішучістю, самостійністю, витримкою, організованістю і дисциплінованістю, які проявляються в якому-небудь виді діяльності. Ці вольові якості, що відображають активуючу і стримуючу функції волі, найбільш яскраво проявляються в діях і вчинках суб'єктів, зручні для спостереження, характерні для всіх видів діяльності (навчання, праця, спорт, громадська робота). Що стосується цілеспрямованості, то про неї можна судити по прояву зазначених вище якостей.

Оцінка сили вольових якостей проводиться за п'ятибальною системою:

5 – вольова якість дуже сильно розвинена;

4 – сильно розвинена;

3 – слабо розвинена;

2 – дуже слабо розвинена;

1 – вольова якість не властива даному суб'єкту (для більшої точності оцінка може бути виражена за десятими частками бала, наприклад, 3,7 або 4,2 і т. д.).

Загальна оцінка кожної вольової якості визначається як середньоарифметичне, отримане від ділення суми оцінок даної якості на число оцінок. Якщо середньоарифметичне дорівнює чотирьом і вище, дане якість проявляється сильно, в інших випадках – вольова якість проявляється слабо. Так визначається сила кожної з досліджуваних вольових якостей.

Оцінка стійкості вольової якості проводиться за частотою прояву ознак даної якості.

Вольова якість вважається більш-менш стійкою, якщо одна з її ознак виявляється у спостережуваного суб'єкта у даній діяльності в середньому три і більше разів на тиждень або якщо дві і більше ознак проявляються в середньому не менше двох разів на

тиждень за час спостереження за суб'єктом. При більш рідкісному прояві ознак вольова якість вважається нестійкою.

Наводимо ознаки цих вольових якостей школярів.

Ознаки дисциплінованості:

1. Свідоме виконання встановленого в даній діяльності порядку (дотримання вимог вчителів, своєчасне виконання трудових доручень, виконання всіх правил в спорті тощо).

2. Добровільне виконання правил, встановлених колективом (класу, членами гуртка, групою товаришів по праці, спорту тощо).

3. Недопущення проступків (догляд без дозволу із занять, неявка на захід тощо).

4. Дотримання дисциплінованої поведінки при зміні обстановки (місця, умов діяльності, інший вчитель тощо).

Ознаки самостійності:

1. Виконання суб'єктом посиленої діяльності без допомоги і постійного контролю з боку (без нагадувань і підказок виконати навчальне, трудове завдання тощо).

2. Вміння знайти собі заняття і організувати свою діяльність (приступити до підготовки уроків, обслужити себе, знайти спосіб відпочити тощо).

3. Вміння відстояти свою думку, не виявляючи при цьому впертості, коли не правий.

4. Вміння дотримуватися вироблених звичок самостійної поведінки в нових умовах діяльності.

Ознаки наполегливості:

1. Прагнення постійно доводити почату справу до кінця.

2. Вміння тривало утримувати мету, не знижуючи зусиль в боротьбі з труднощами.

3. Вміння продовжувати діяльність при небажанні нею займатися або при виникненні іншої, більш цікавої діяльності.

4. Вміння проявити завзятість при змінній обстановці (зміні колективу, умов праці тощо).

Ознаки витримки:

1. Прояв терпіння в діяльності, що виконується в ускладнених умовах (великі перешкоди, невдачі тощо).

2. Вміння зберігати самовладання в конфліктних ситуаціях (при суперечках, незаслуженому обвинуваченні тощо).

3. Вміння гальмувати прояв почуттів при сильному емоційному збудженні (великої радості, обуренні тощо).

4. Вміння контролювати свою поведінку в незвичній обстановці.

Ознаки організованості:

1. Дотримання певного порядку, що сприяє успіху в діяльності (тримати в порядку книги, робоче місце, предмети праці і розваг тощо).

2. Планування своїх дій і розумне їх чергування.

3. Рациональне витрачання часу з урахуванням обстановки.

4. Вміння вносити в свою діяльність певну організацію при зміні обстановки.

Ознаки рішучості:

1. Швидке і обдумане прийняття рішень при виконанні тієї чи іншої дії або вчинку.

2. Виконання прийнятого рішення без коливань, впевнено.

3. Відсутність розгубленості при прийнятті рішень в ускладнених умовах і під час емоційних збуджень.

4. Прояв рішучих дій у незвичній обстановці.

Ознаки ініціативності:

1. Прояв суб'єктом творчості, вигадки, раціоналізації.

2. Участь у здійсненні розумного нововведення, гарного починання, що виходить від інших.

3. Активна підтримка колективу в реалізації намічених планів.

4. Прагнення проявити ініціативу в незвичній обстановці.

Висновки. Якщо воляова якість певної сили і стійкості проявляється тільки в одному виді діяльності (навчання, праця, спорт, громадська робота), можна вважати, що це вплив мотиву, інтересу до даної діяльності, якщо у двох і більше видах діяльності – що це, швидше за все, властивість особистості.

Бланк методики

Ознака	К-ть балів
Ознаки дисциплінованості	
1. Свідоме виконання встановленого в даній діяльності порядку (дотримання вимог вчителів, своєчасне виконання трудових доручень, виконання всіх правил в спорті тощо)	
2. Добровільне виконання правил, встановлених колективом (класу, членами гуртка, групою товаришів по праці, спорту тощо)	
3. Недопущення проступків (догляд без дозволу із занять, неявка на захід тощо)	
4. Дотримання дисциплінованої поведінки при зміні обстановки (місця, умов діяльності, інший вчитель тощо).	
Ознаки самостійності	
1. Виконання суб'єктом посиленої діяльності без допомоги і постійного контролю з боку (без нагадувань і підказок виконати навчальне, трудове завдання тощо).	
2. Вміння знайти собі заняття і організувати свою діяльність (приступити до підготовки уроків, обслужити себе, знайти спосіб відпочити тощо).	
3. Вміння відстояти свою думку, не виявляючи при цьому впертості, коли не правий.	
4. Вміння дотримуватися вироблених звичок самостійної поведінки в нових умовах діяльності.	
Ознаки наполегливості	
1. Прагнення постійно доводити почату справу до кінця.	
2. Вміння тривало утримувати мету, не знижуючи зусиль в боротьбі з труднощами.	
3. Вміння продовжувати діяльність при небажанні нею займатися або при виникненні іншої, більш цікавої діяльності.	
4. Вміння проявити завзятість при змінній обстановці (зміні колективу, умов праці тощо).	
Ознаки витримки	
1. Прояв терпіння в діяльності, що виконується в ускладнених умовах (великі перешкоди, невдачі тощо).	
2. Вміння зберігати самовладання в конфліктних ситуаціях (при суперечках, незаслуженому обвинуваченні тощо).	

Ознака	К-ть балів
3. Вміння гальмувати прояв почуттів при сильному емоційному збудженні (великої радості, обуренні тощо).	
4. Вміння контролювати свою поведінку в незвичній обстановці.	
Ознаки організованості	
1. Дотримання певного порядку, що сприяє успіху в діяльності (тримати в порядку книги, робоче місце, предмети праці і розваг тощо).	
2. Планування своїх дій і розумне їх чергування.	
3. Раціональне витрачання часу з урахуванням обстановки.	
4. Вміння вносити в свою діяльність певну організацію при зміні обстановки.	
Ознаки рішучості	
1. Швидке і обдумане прийняття рішень при виконанні тієї чи іншої дії або вчинку.	
2. Виконання прийнятого рішення без коливань, впевнено.	
3. Відсутність розгубленості при прийнятті рішень в ускладнених умовах і під час емоційних збуджень.	
4. Прояв рішучих дій у незвичній обстановці.	
Ознаки ініціативності:	
1. Прояв суб'єктом творчості, вигадки, раціоналізації.	
2. Участь у здійсненні розумного нововведення, гарного починання, що виходить від інших.	
3. Активна підтримка колективу в реалізації намічених планів.	
4. Прагнення проявити ініціативу в незвичній обстановці.	

Наукове видання

Гуцан Леся Андріївна, **Морін** Олег Леонідович,
Охріменко Зоріна Володимирівна.

ВИХОВУЄМО У ПРАЦІ

методичні рекомендації

За ред. Гуцан Лесі Андріївни

Комп'ютерна верстка – *В.М. Яценко*
Обкладинка – *Ю.В. Тарасова*

Формат 60×84/16. Ум. др. арк. 5,35.

Поліграфічно-видавничий центр ТОВ «Імекс-ЛТД»
Свідоцтво про реєстрацію серія ДК № 195 від 21.09.2000.
25006, м. Кропивницький, вул. Декабристів, 29
тел./факс (0522) 22-79-30, 32-17-05,
моб. тел.: (050) 457-24-24 – приймальня,
(068) 3700-470 – роздрібний продаж,
(068) 3700-477 – гуртовий продаж
E-mail: design@imex.kr.ua
facebook.com/ImexPublishing